

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

DIJALOG O IZBORIMA 2020

DIJALOG I BOJKOT

FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

DIJALOG O IZBORIMA 2020

Bilten br. 1/2020

- DIJALOG I BOJKOT -

Priradio: Prof. dr Dejan Milenković

S a d r Ź a j

Prof. dr Zoran Krstić

POLITIČKE IMPLIKACIJE I EFEKTI BOJKOTA IZBORA
U HIBRIDNIM REŽIMIMA: SLUČAJ SRBIJA

Prof. dr Slaviša Orlović

SMANJENJE IZBORNOG PRAGA – FRAGMENTACIJA
I BOJKOT IZBORA – POLARIZACIJA PARTIJSKOG
SISTEMA SRBIJE

Prof. dr Đorđe Pavićević

LEGITIMIZACIJA IZBORA: DIJALOG O IZBORIMA
PRE IZBORA

Prof. dr Marko Simendić

POLITIKA BEZ IZBORA: DIJALOG O SOCIJALNIM
TEMAMA I DRUGIM POLITIČKIM PITANJIMA

Doc. dr Dušan Spasojević

BOJKOT IZBORA KAO UZROK PARCIJALNOG
RASCEPA U SRBIJI

POLITIČKE IMPLIKACIJE I EFEKTI BOJKOTA IZBORA U HIBRIDNIM REŽIMIMA: SLUČAJ SRBIJE

Sažetak

U izbornoj istoriji i praksi bojkot izbora se najčešće vezivao za bojkot semi-kompetitivnih i konstitutivnih izbora. Bojkot pseudo-kompetitivnih izbora organizovan je od strane opozicije u autoritarnim diktaturama, dok se bojkot konstitutivnih izbora sprovodio u periodu političke odnosno izborne tranzicije iz autoritarnih u demokratske sisteme u različitim delovima sveta. Potrebno je vrednosno posmatrati sadržaj i cilj bojkota u kontekstu izborne kompeticije i političke kontestacije unutar jednog poretka. Neretko bojkot predstavlja izaz političke kalkulacije opozicionih partija koje procenjuju da nemaju izgleda na pobedu u izborima te bojkotom žele postići dva cilja: prvo, da izbegnu izborni poraz, katkad i potpuni politički fijasko i drugo, želi se postići delegitimacija izbornog pobednika i političkog poretka uopšte. Ovaj rad ima za cilj da objasni ulogu i efekte bojkota, kao nekonvencionalnog oblika političkog ponašanja, na političke i izborne procese iz uporedne perspektive u savremenim hibridnim odnosno izorno-autoritarnim režimima. Poseban fokus biće usmeren na analizu domašaja, efikasnosti i političke isplativosti bojkota izbora u Srbiji na parlamentarnim izborima 2020. godine. Suštinski zaključak ovog rada je da bojkoti ubrzavaju izborni poraz hibridnih režima bez većeg rizika od destabilizacije izbornog procesa. Ali, na kraju bojkoti izbora ne dovode do povećane političke kompeticije u post-hibridnim režimima.

Ključne reči: *izbori, bojkot, hibridni režim, kompeticija, izborni autoritarizam, demokratija, demokratizacija, političke stranke*

UVOD

Svakom istraživaču izbora i izbornih procesa i na prvi pogled pada u oči činjenica sve većeg interesovanja za zbivanja u savremenom svetu i brza ekspanzija uporednog posmatranja i proučavanja savremenih izbora, izbornih sistema i njihovih političkih implikacija. Ali, u naučnoj i stručnoj literaturi je relativno malo dostupnih studija o posledicama i efektima bojkota izbora, a posebno o efektima (učincima) bojkota na opstanak ili obaranje hibridnih režima. To se posebno odnosi na shvatanje bojkota izbora kao posebne strategije opozicionih stranaka čiji cilj je

---

* Redovni profesor, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka

demontaža izbornog autoritarnih režima. Opšte pitanje koje se u ovom radu postavlja glasi: da li je bojkot izbora bilo gde u svetu doveo do stvarne promene vlasti, odnosno da li je bojkot uticao na demokratizaciju izbora i politike uopšte? A nešto konkretnija pitanja vezana za temu ovog rada bila bi: da li i koliko bojkot može biti jak i pouzdan instrument u reduciranju trajanja hibridnog režima, odnosno da li bojkot kao strategija daje ili ne daje efekte, bez obzira da li se radi o rušenju režima ili daljoj liberalizaciji zemlje? Da li bi bojkot izbora, čak i kada bi povećao šanse za obaranje aktuelnog hibridnog režima, ugrozio kasnije pretpostavke za uspostavljanje fer i demokratskog izbornog procesa, kao i za širu i dublju demokratizaciju zemlje? Da li bojkot parlamentarnih izbora od strane opozicije znači da se povećava verovatnoća da će režim izgubiti na budućim predsedničkim izborima? Ili se možda ne može precizno utvrditi uzročni mehanizam između ove dve stvari? Ovo su neka od aktuelnih političkih pitanja na koja će se ovaj rad fokusirati i ponudi barem zadovoljavajuće odgovore. Neki autori tvrde da slabi izgledi na izbornu pobjedu podstiču i stimulišu bojkot opozicije na izborima. Prema ovoj teoriji, kada opozicione stranke veruju i očekuju da će na izborima loše proći, optiraju za bojkot u nastojanju da „sačuvaju lice“ („*save face*“).

1. KRATKA ISTORIJA BOJKOTA IZBORA

U poslednje dve decenije mnoge zemlje svetu su učinile zaokret odnosno tranziciju ka tradicionalnoj formi autoritarizma koja praktikuje demokratske izbore. Popularnost i raširenost ovih mešovityh režima u svetu doprinela je teorijskom uobličavanju koncepta izbornog ili kompetitivnog autoritarizma kao oblika hibridnog režima koji se razlikuje od ostalih oblika nedemokratskih režima (totalitarizam, diktatura, autoritarizam, sultanizam) po tome što se u njemu toleriše politička konkurencija i višepartijska kontestacija. Bojkot izbora u savremenom svetu postao je deo izbornog procesa-prava i kao sredstvo političke borbe praktikuje se od zemalja arapskog sveta poput Egipta, Alžira, Bahreina, Jordana preko Etiopije, Lesota, ali i Mađarske sve do Venecuele i Haitija. Porast bojkotovanih izbora počinje sredinom 1970-tih godina sa trećim talasom demokratizacije i širenjem izbora i izbornih pravila u Africi, Aziji, ali i na Bliskom Istoku i Severu Afrike (MENA region). Tako, na primer, opozicione grupe u

arapskom svetu bojkotovale su oko 50% izbora održanih u periodu od 1990. do 2010. godine.¹ S obzirom na učestalost bojkota i važnost izbora i političke participacije za arapsku politiku i političke sisteme danas, razlozi zbog kojih opozicione stranke odlučuju da učestvuju ili bojkotuju izbore zahteva sistematsko propitivanje različitih indikatora i varijabli. Uprkos ovoj empirijskoj pravilnosti, relativno je malo studija o tim opozicionim strategijama za učešće na autoritarnim izborima u arapskom svetu ili bilo gde drugde u svetu.

Završetkom Hladnog rata devedesetih godina 20. veka bojkot izbora je postao redovno sredstvo političke borbe koje su opozicione stranke počele da koriste i sve više praktikuje kao sastavni deo izbornog procesa. Sa pojavom i porastom novih demokratija u Istočnoj Evropi, Latinskoj Americi i Africi, porast spornih i problematičnih izbora doveo je i do povećanja odluka o bojkotu. Dok je 1989. godine bojkotovano svega 4% svih izbora u svetu, taj broj se popeo na 16% do 2002. godine. U deceniji od 1995. do 2004. godine bojkotovano je prosečno gotovo 10 izbora godišnje. Iako se broj smanjuje od 2004. godine naovamo, verovatno zbog priznanja uzaludnosti napora, bojkoti i dalje čvrsto stoje na radaru opozicionih stranaka koje planiraju izborne strategije.² Postojeća literatura nudi širok uvid u faktore koji utiču na bojkot izbora.

U periodu od 1990. do 2002. godine opozicione političke stranke u 44 zemlje bojkotovale su ukupno 66 izbora na nacionalnom nivou. Emily Bolije (*Emily Beaulieu*) smatra da se bojkot izbora u nekom obliku pojavio u 13% svih izbori i 16% izbora u zemljama u razvoju.³ Kada se pojavio bojkot izbora kao instrument političke borbe, involvirane stranke nisu se samo uzdržale od izborne kompeticije, već su javno odbile da učestvuju u izborima uopšte. Sa izuzetkom dva bojkota izbora u Španiji, svi navedeni bojkoti izbora (64) su se odigrali širom sveta u regionima i zemalja u razvoju - u Južnoj, Jugoistočnoj i Centralnoj Aziji, Africi, Latinskoj Americi, Istočnoj Evropi i na Bliskom Istoku.

---

¹ Buttorff, J. Gail, *Authoritarian Elections and Opposition Groups in the Arab World*, Palgrave Macmillan, Houston, 2019, p. 5.

² Frankel, Matthew, „Threaten but Participate: Why Election Boycotts Are a Bad Idea“, *Foreign Policy*, Number 19, March 2010, p. 5.

³ Beaulieu, Emily, *Domestic and international determinants of election boycotts*. 2006. <http://www.yale.edu/macmillan/newdemocracies/beaulieu.pdf>

2. OPŠTI TREND BOJKOTA IZBORA I MEĐUNARODNI FAKTOR – UTICAJ

Krajem prošlog i početkom 21. veka svedoci smo porasta učestalosti bojkotovanih izbora. Krajem 1980-ih (1988-1989) dogodila su se dva bojkota izbora. To je iznosilo 4% izbora širom sveta, a 6% izbora u zemljama u razvoju. Krajem 2002. procenat bojkotovanih izbora u zemljama u razvoju se udvostručio. U prvoj polovini devedesetih (1990–1995) prosečna stopa bojkota bila je 10% izbora širom sveta i 13% izbora u zemljama u razvoju.

Bojkoti izbora su u porastu u zemljama u razvoju, pa tako i međunarodno učešće u izborima. Smatra se da je međunarodno nadgledanje izbora postalo toliko uobičajeno od kraja Hladnog rata da je pozivanje međunarodnih posmatrača izbora u suštini postalo norma za zemlje u razvoju koje žele da njihovi izbori budu demokratski. Bojli i Hajd (*Beaulieu i Hide*) primećuju da postoji snažna korelacija između rastućih trendova bojkota izbora i međunarodnih posmatrača izbora u zemljama u razvoju. Oni tvrde da međunarodni pritisak na demokratizaciju pokreće sve više aktuelne vlasti i vladajuće garniture da pozovu međunarodne posmatrače. Želje vladajućih elita da se osigura postojeća pozicija i obezbedi politička moć ostvaruje se pozivom za međunarodne posmatrače kojima bi, zapravo, supstitali izbori i obezbedila izborna prevara. Pomenuti autori to nazivaju „opreznom manipulacijom“. Uoči oprezne manipulacije, pomenuti autori, smatraju da će opozicione stranke verovatno bojkotovati izbore kada su prisutni međunarodni posmatrači.⁴

Prilikom analize uticaja međunarodnog ili spoljnog faktor na izborne procese u hibridnim režimima treba naglasiti da je cilj izvršiti delegitimizacije vladajućeg režima. Naime, ako se mehanizam „uzdrmanja“ semi-autoritarnog režima odvija preko urušenog legitimiteta u inostranstvu, moguće je upitati da li je u poslednjoj deceniji na globalnom nivou došlo do veće tolerancije rastućih iliberalnih (hibridnih) režima, što bi značilo da međunarodni pritisak neće nužno porasti na one režime koji su se u domaćoj izbornoj utakmici razobličili kao nedovoljno legitimni. Neki autori, poput Jana Smita, u interpretaciji rezultata, priznaje da sama analiza teško može otkriti koji je to tačno mehanizam putem kojeg su bojkoti izbora ugrožavali opstanak hibridnih režima. Uticaj međunarodnih faktora je jedan od značajnijih mehanizama za koji se

---

⁴ Hyde, Susan Dayton & Emily Beaulieu. *Election Boycotts, Election Observers, and Competition: Do international election observers give parties an incentive to boycott elections?* Presented at the American Political Science Association, annual meeting in Chicago, 2004.

pretpostavlja da utiče na slabljenje hibridnog režima nakon bojkota opozicije. Ali, međunarodni faktori mogu donekle, ali ne apsolutno, da doprinose skraćivanju trajanja hibridnih režima.

Neki od savremenih autora, poput Jana Smita (*Ian O. Smith*) smatraju da bojkot izbora nigde u svetu nije doveo do promene vlasti odmah na prvim „bojkotovani izborima“. Za ocenu ovog argumenta potrebno je analizirati empirijske studije *srednjoročnog* efekta bojkota izbora na opstanak semi-autoritarnih (hibridnih) režima na vlasti.⁵ Prilikom prosuđivanja efektata bojkota izbora nužno je sagledati domet i obim demokratizacije nakon bojkotovanih i osporavanih izbora u hibridnim režimima. Koristeći kvantitativni metod „analize istorije događaja“ (*event-history analysis*) Smit smatra da utvrđivanje efikasnosti bojkota na nacionalnim izborima jedan od faktora rizika za koje se pretpostavlja da potkopavaju hibridne režime.⁶

3. PRIRODA I KARAKTER HIBRIDNIH REŽIMA: TEORIJSKI PRISTUP

U savremenoj političkoj nauci i posebno u oblasti komparativne politike u poslednje vreme pojavljuje se sve veći broj akademske literature koja se bavi prirodom i odlikama prelaznih ili hibridnih režime koji imaju svojstva i demokratskih i autoritarnih režima. Generalno posmatrano, postoji saglasnost u političkoj teoriji da se hibridni režim određuje u prostoru između konvencionalnog ili zatvorenog autoritarnog režima i potpuno razvijene demokratije ili poliarhije, kako tvrde Dajmond (*Diamond*) i Šedler (*Schedler*). Ovi mešoviti ili hibridni režimi se često određuju različitim terminima, poput: neispravna demokratija, semidemokratija, pseudodemokratija, demokratija sa pridevima, novi autoritarizam, kompetitivni autoritarizam, ekskluzivna republika, vođena demokratija, neliberalna demokratija, anokratija i skoro-demokratija (Dajmond, Levicki & Vai, Šedler, van de Vale, Zakaria). Najvažniji element ovih režima je da oni koriste izbore da bi se obezbedio legitimitet i kontinuitet postojećeg režima. Drugim rečima, u takmičarskom ili kompetitivnom autoritarizmu postoje redovni izbori, koji nisu

---

⁵ Među retkim studijama koje se empirijski bave proučavanjem efekata bojkota treba izdvojiti rad pod nazivom „Bojkot izbora i opstanak hibridnih režima“ autora Jana Smita. (Smith, O. Yan, “Election Boycotts and Hybrid Regime Survival“, *Comparative Political Studies*, Vol 47, Issue 5, 2014).

⁶ Smit je u radu “Election Boycotts and Hybrid Regime Survival“ analizirao efekat bojkota izbora na primeru svih zemalja sveta u periodu od 25 godina (1981-2006). Analizirajući podatke o 264 režima u ukupno 107 zemalja sveta, putem metoda čiji se naziv rogovatno može prevesti kao analiza istorije događaja (*event-history analysis*). Smit je došao do zaključka da, kad opozicija bojkotuje izbore, verovatnoća da će režim izgubiti na budućim izborima značajno raste. *Event-history* analiza prati tokom vremena sukcesivne vremenske jedinice (npr. godine – u našem slučaju godinu po godinu od 1981 do 2006), analizirajući da li je tamo gde postoji faktor A, tj. ‘intervencija’ (u našem slučaju – bojkot izbora), trajanje posmatranog faktora B (u našem slučaju – vladanje hibridnog režima) kraće nego u onoj grupi slučajeva gde nema ‘intervencije’.

fer i poštenu, a režim ima značajnu institucionalnu, medijsku i finansijsku prednost u odnosu na opoziciju, pa postoje nejednaki uslovi u političkoj utakmici. Posle naglog širenja demokratije sredinom 1970-tih i kolapsa marksističko-lenjinističke ideologije u kasnim 1980-im godinama, izborna demokratija postala je široko posmatrana kao jedini legitimni oblik vlasti koji je dostupan novim vlastima, pa čak i autoritarni režimi su pokušavali da koriste izbore, mada nepoštene, da bi obezbedili legitimnost vlasti. Rasprava o hibridnim režimima počinje raspravom o definisanju demokratije. Dalova rasprava o poliarhiji i njegove dve dimenzije - takmičenje (kompeticija) i učešće (participacija) pružaju jedno polazište za merenje hibridnih režima.⁷ U ovoj tipologiji hibridi ne mogu da postoje ukoliko postoji samo jedna ili obe dimenzije Dalove poliarhije, niti mogu da odgovaraju Dalovom idealnom modelu. Hibridni režimi, u Dalovoj teoretizaciji poliarhije, ostaju na nivou potpuno zatvorenih režima (inkluzivna hegemonija). Prema Šedleru, koji gradi svoju definiciju izorno-autoritarnih režima smatra da organi vlasti moraju biti izabrani na višestranačkim izborima, ali aktuelni nosioci vlasti koristi manipulaciju i ubeđivanje da se spreči opozicija da ikada preuzme vlast. Opozicija u ovim režimima je, istovremeno, demoralizovana znajući da gotovo nema nikakvih mogućnosti ni šanse na izbornu pobjedu, ali i deprimiranim saznanjem da ne mogu narušiti režim svojim dugoročnim učešćem u političkom procesu. Inače, Šedlerova definicija izbornog autoritarizma je nešto restriktivnija i ne uključuje kompetitivne oligarhije, režime sa rezervisanim pozicijama i one koji imaju samo lojalnu opoziciju. Ostale definicije hibridnih režima variraju u zavisnosti od toga kako se vrši kompeticija za pozicije vlasti. Levitski i Vai u svojoj raspravi o kompetitivnom autoritarizmu opisuju alternativni raspored ekskluzivnih republika, poput Dalove ekskluzivne oligarhije, i vođenih demokratija, u kojima postoje neki veto igrači koji su izolovani od izborne kompeticije kao što su vojska ili sveštenstvo. Ove definicije hibridnih režima često ne dovode do istog niza režima koji su uključeni u njih.

U savremenoj političkoj teoriji postoji dilema ili nedoumica između pada hibridnog režima i uspona demokratičnosti. Tako, na primer, Smit smatra da nakon pada hibridnih režima, postoji tendencija da potonji izbori budu i manje demokratični. Poraz hibridnog režima neće nužno dovesti do boljitka u kvalitetu izbornog procesa.

---

⁷ Munck, G., Drawing boundaries: How to craft intermediate regime categories. In A. Schedler (Ed.), *Electoral authoritarianism: The dynamics of unfree competition* (pp. 27-40). Boulder, CO: Lynne Rienner, 2006.

Kvalitet i sadržaj izbornog procesa koji je „nasleđen“ od pre, odnosno koji je bio na snazi pre obaranja hibridnog režima, u dobroj meri diktira šanse da se popravi kvalitet izbornog procesa u daljem razvoju događaja.

4. VRSTE, UZROCI I EFEKTI BOJKOTA IZBORA

Bojkoti izbora, kako je napred navedeno, postali su sve češća politička pojava poslednjih decenija. Bojkot izbora se definiše kao situacija u kojoj politička stranka kojoj je zakonski dozvoljeno da učestvuje na izborima donese odluku da organizovano i aktivno ne učestvuje na izborima, podržanu od strane članova i pristalica. Postojeća literatura o bojkotima fokusira se na tri aspekta bojkota: a) tipologiju bojkota; b) modeliranje racionalnog izbora uzroka i motivacije bojkota i c) dugoročne i neposredne efekte izbornih bojkota u pogledu demokratije.

U najobimnijoj studiji o bojkotu izbora u zemljama u razvoju, Emili Bolije daje dvodimenzionalnu tipologiju izbornih bojkota. Ova tipologija fokusira se na dimenziju veličine bojkota („velike“ i „male“ - *major vs minor boycotts*) i na upotrebu nasilja. Neki autori, poput Lindberga, dele nivo participacije na kategorije potpunog ili delimičnog bojkota, koje su određene srazmerom stranaka koje učestvuju u bojkotu⁸. Andreas Šedler (*Andreas Schedler*) koristi četvoročlanu tipologiju bojkota, prema kojoj razlikuje: a) kompletnu kontestaciju (takmičenje); b) pretnju bojkotom; c) delimični bojkot i d) potpunu bojkot opozicije⁹. Ovde treba naglasiti da veći ili potpuni bojkoti se dešavaju kada većina opozicionih stranaka učestvuje u bojkotu. Veći i potpuni bojkoti uglavnom su motivisani nivoom i stepenom nefer uslova u izbornom procesu u kojem opozicija ne veruje da može pobediti uprkos svojoj popularnosti. To ih navodi da traže reforme izbornog procesa koje će omogućiti veću verovatnoću prokreta i stalnu demokratsku kompeticiju. Na drugom kraju ove ose su manji bojkoti. Oni se sastoje od malih, manjinskih frakcija opozicije i funkcionišu sasvim drugačije od većih bojkota. Stranke uključene u manje bojkote najčešće su etničke manjine, regionalne manjine ili antidržavne tj. antisistemske stranke.

---

⁸ Lindberg, S, The democratic qualities of competitive elections: Participation, competition, and legitimacy in Africa. *Commonwealth & Comparative Politics*, 41(1), 2004, pp. 61-105.

⁹ Schedler, Andreas, Sources of competition under electoral authoritarianism. In S. Lindberg (Ed.), *Democratization by elections: A new mode of transition* (pp. 179-201). Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2009.

Vrednost bojkota za opozicionu stranku koja ne izlazi na izbore izvedena je iz niza faktora. Šedler modelira izborni protest, uključujući bojkote, kao rezultat tri odvojena procesa koji se mogu identifikovati kao: a) pokazatelji smanjene legitimnosti sadašnjeg režima nakon ponovljenih manipulacija političkim procesom, b) kao nezavisna kalkulacija opozicije da oblikuje ishod izbornog procesa i c) kao kalkulacija opozicije koja će protestima oslabiti efikasnost postojećih manipulacija.¹⁰ Kada je uokviren u svetlu Šedlerovog modela autoritarne kompeticije kao igre na dva nivoa, stepen do kojeg stranke vrednuju svaki nivo igre određuje konkurentne vrednosti takmičenja ili protesta. Opoziciona stranka koja vrednuje kratkoročne vrednosti reprezentacije u ostvarivanju zahteva u zakonodavnom procesu trebalo bi da kompetira na izborima, dok one stranke koje smatraju da kontrola procesa donošenja izbornih pravila donosi benefit za koje veruju da su izvedene iz protesta.

Kakvi su rezultati bojkota izbora? Odgovori na ovo pitanje uglavnom su podeljeni u dve kategorije: kratkoročni i dugoročni ishodi/efekti. Jedan od logičnih, neposrednih ishoda bojkota je primetna depresija izlaznosti.¹¹ To dolazi iz shvatanja da ukoliko velike opozicione stranke upute svojim pristalicama da ne izađu na birališta, očigledno će postojati manja izlaznost kao direktan efekat bojkota opozicije. Odziv bi mogao biti dodatno smanjen ako opozicione stranke budu bojkotovale na takav način da se samo kandidati aktuelne frakcije (vladajuće partije) pojavljuju na glasačkom listiću.

Dugoročni efekti za bojkote dobijaju malo optimističnije izgleda za demokratiju, mereno povećanjem rezultata indeksa demokratizacije. Emily Bolije zastupa optimistični pogled na velike bojkote izbora u vezi sa formiranjem demokratije, tvrdeći da oni vode stvaranju i uspostavljanju novih demokratija u kombinaciji sa međunarodnom pomoći.¹² Ona tvrdi da je proces demokratizacije bojkota povezan sa igrom u kojoj opozicija koristi bojkot bilo da pretil pobunom ili podrivanjem međunarodne ili domaće podrške, a sve u cilju da bi primorala vlast da sprovedu reforme koje bi poboljšale izborni proces i učinila ga poštenijim. Ovde valja zaključiti da bojkoti povećavaju verovatnoću izbornih reformi i posmatranja na sledećim izborima, ali nijedan od ovih

---

¹⁰ Isto.

¹¹ Beaulieu, Emily, *Domestic and international determinants of election boycotts*, 2006.
<http://www.yale.edu/macmillan/newdemocracies/beaulieu.pdf>

¹² Beaulieu, Emily Ann, *Domestic and international determinants of election boycotts*. 2006. Retrieved from
<http://www.yale.edu/macmillan/newdemocracies/beaulieu.pdf>

faktora ne vodi značajnom povećanju stepena poštenih izbora ili, pak, uklanjanju režima sa vlasti.¹³

Kada se analiziraju ishodi i efekti bojkota velikih izbora u kojima učestvuje veći deo opozicije, a koji su „uglavnom motivisani nivoom nepravедnosti izbornog procesa u kojem opozicija ne veruje da može da pobedi uprkos svojoj popularnosti,“¹⁴ onda se prema rečima Smita, radi o situacijama u kojima je opozicija dovoljno popularna, tj. ima dovoljno visok rejting, da procenjuje da bi u uslovima poštenih i demokratskih izbora potencijalno mogla da pobedi. U skorijoj prošlosti, primer takvog scenarija bi bila Makedonija na koju se deo opozicije u Srbiji s vremena na vreme poziva.

5. SLUČAJ SRBIJE: BOJKOT IZBORA PRO ET CONTRA

Razmatranje i kontekstualna analiza bojkota izbora u Srbiji podrazumeva širu raspravu o efektima i implikacijama na izborni i politički proces. Za dublju argumentaciju u ovom radu nema dovoljno prostora. Posmatranje efekata i uticaj bojkota izbora u Srbiji zahteva dublju i sadržajnu analizu uporednih iskustava u svetu. Ali, i pojedinačno-kontekstualna analiza je od značaja za procenu perspektive i sudbine bojkota izbora, odnosno promene režima. Ako je konkretno pitanje kakav je efekat bojkota, kao instrumenta političke borbe, na smenu vlasti, onda analiza konteksta samo jedne zemlje, na primer Srbije, ili samo jednog slučaja, u Srbiji 1990-ih godina, ne daje dovoljno veliki uzorak na osnovu koga bi se utvrdili efekti bojkota izbora. Treba istaći da sam bojkot izbora ne može pružiti nikakav uvid u moć bojkota izbora u obaranju hibridnog režima, kao ni bilo kog drugog političkog instrumenta. Da bi se pouzdanije znalo da li, i u kojoj meri, bojkot može doprineti smeni vlasti u Srbiji, potrebna su nam komparativna iskustva i saznanja o tome da li je bojkot imao efekat na smenu vlasti u drugim zemljama, jer upravo uporednih iskustava koje se baziraju na velikom uzorku daju bolji i validniji uvid u efekte bojkota kao instrumenta političke borbe.

---

¹³ Isto.

¹⁴ Smith, O. Ian, “Election Boycotts and Hybrid Regime Survival“, *Comparative Political Studies*, Vol 47, Issue 5, 2014.

U Srbiji, kao odabranoj studiji slučaja, gotovo je nemoguće kvantifikovati krajnji efekat bojkota izbora. Iako se činom bojkota gube šanse za smenu vlasti na izborima, bojkot ozbiljnim strateškim promišljanjem može ojačati pozicije opozicije u narednom izbornom ciklusu, a možda već i na predsedničkim izborima koji se održavaju 2022. godine. Bojkot sa sobom ne nosi siguran i proveren kauzalitet na domaćem, ali ni međunarodnom političkom prostoru. Sa druge strane, on nije obavezno destruktivan po izborne procese i demokratsku praksu. Naprotiv, prevashodni kratkoročni cilj bojkota jeste osiguravanje poštenije izborne utakmice. U tom smislu bi trebalo razmisliti o modifikaciji postojećeg izbornog sistema, iako bilo kakvo novo rešenje bez garancija regularnosti procesa neće izaći iz začaranog kruga strateških manipulacija. Stoga strateški cilj opozicije u kratkoročnom period jeste obezbeđivanje fer uslova, a dugoročni promena vlasti. U tom smislu, važno je da su ova dva zahteva komplementarna, a nikako međusobno isključiva. Liberalna revolucija 5. oktobra 2000. je pokazala da smena vlasti nije nužno vodila ukotljavanju demokratija, i da ujedinjujući imenitelj smene autokrate ne može biti jedini i безусловni cilj opozicije ni na proceduralnoj, ni na vrednosnoj ravni. Opstanak hibridnog režima uprkos promeni vladajuće nomenklature značilo bi da je bojkot bio takođe jedan vid strateške manipulacije i dodatni podsticaj trajnoj distrofiji demokratije u Srbiji.

Međutim, ne bi trebalo opoziciju u Srbiji stavljati u okvire nametnute dihotomije - učestvovanje na izborima ili revolucija, ali svakako da bojkot zahteva razložno opravdanje. Evidentno je da hibridni režimi “koji žive od glasačke kutije umiru glasačkom kutijom” i da će zadatak demokratske opozicije biti borba za slobodne i fer izbore. S druge strane iskustvo tokom devedestih godina prošlog veka, ukazuju na uspešnu strategiju opozicije koja je ujedno učestvovala na izborima iako nisu bili poštenu, ali je podjednako koristila alternativne oblike delovanja poput protesta i akata građanske neposlušnosti. Ukazivanje na nemoć i razjedinjenost opozicije ne doprinosi razgradnji hibridnog sistema vlasti, već samo opravdava autoritarne tendencije upravljanja. Stoga je od presudne važnosti utvrditi koji sve faktori utiču na kontrolu i usmeravanje političke konkurencije. Bez odgovora na ovo pitanje nema ni podrobnije analize opravdanosti bojkota, kao ni krajnjeg dometa ovog postupka između zahteva za demokratizacijom i bezidejne smene vlasti.

Kada se analiza izborna istorija Srbije u poslednje dve decenije treba naglasiti da je Srbija prošla kroz prvi talas, tzv. delimičnu ili površnu demokratizaciju 2000-ih godina.

Drugi talas demokratizacije Srbije može se očekivati nakon promene hibridnog režima i „liberalizujućeg izbornog ishoda“¹⁵ koji nastupa nakon trenutnog perioda demokratskog zastoja i regresa. Ako se koristi Smitov teorijski okvir za analizu može se konstatovati da se hibridni režimi, nakon pada, sporije demokratizuju i stvaraju lošije izborne uslove ako se po *prvi put* prolazi kroz demokratizaciju. Ali ako se radi redemokratizaciji ili prvom povratnom talasu onda takvi hibridni režimi imaju mnogo veće šanse za istinsku demokratizaciju, jer ne manjka demokratsko iskustvo. Srbija sa jednodecenijskim demokratskim nasleđem u novom veku (2000-2012), ipak je poznavala fer i demokratske izbore. I to je jedan od razloga zbog čega se može očekivati nastavak prekinute demokratske tradicije izbora i održavanja poštenih i demokratskih izbora.

Da bi se adekvatno analizirali posledice bojkota izbora treba postaviti sledeća pitanja: Koliko je opozicija u Srbiji trenutno snažna i da li ima kapacitete da sprovede kampanju bojkota? Koje su moguće posledice ovakve odluke? Da li je njihov motiv prvenstveno nepravednost izbornih uslova ili je reč o „izlaznoj strategiji“ usled niskog rejtinga? Odgovore na ova pitanja treba tražiti u kontekstu analize istorije, prirode i karaktera hibridnog režima, odnosno perspektive post-hibridnog političkog poretka. Jer u političkoj praksi postoje slučajevi bojkota izbora u hibridnim režimima nakon kojih je usledila smena vlasti, ali smatra se da ne postoji dovoljno jasna uzročno-posledična veza, niti je u tim slučajevima došlo do liberalizacije ili demokratizacije u srednjem roku. Prema Smitu takav slučaj je Mađarskua A to je proklamovani cilj aktuelne kampanje za bojkot: pošteniji izborni uslovi i demokratizacija zemlje.

UMESTO ZAKLJUČKA

Tema bojkota u hibridnim režimima predstavlja kompleksnu ravan koja obuhvata različite strategije i pojavne procese. Posebno u kontekstu kada politički akteri očekuju podršku međunarodnih aktera u očuvanju ili odbrani demokratskih institucija i procedura. Kao što je u prethodnim redovima navedeno, prisustvo međunarodnih posmatrača ne predstavlja garanciju za demokratske izbore i na volšeban način može davati dodatni legitimitet za strateške manipulacije političkoj opciji koja raspolaže državnim resursima za prinudu ili ucenu biračkog tela.

---

¹⁵ Howard, Marc Morjé & Philip G. Roessler, „Liberalizing Electoral Outcomes in Competitive Authoritarian Regimes“, *American Journal of Political Science*, Volume 50, Issue 2, April 2006 (Abstract) <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2006.00189>

Stoga bojkot može biti prihvatljiva alternativa izlasku na izbore, tj. za političke aktore koji imaju objektivnu sumnju u regularnost ishoda.

Kao zaključak iz analize koja se odnosi na opstanak ili preživljavanje hibridnog režima i uloge bojkota izbora u tom procesu „dehibridizacije“ režima može se konstatovati da veliki bojkoti izbora očigledno predstavljaju važan deo i segment izbornog pejzaža i da imaju niz ključnih uticaja. Postoji dovoljno empirijskih dokaza da su šanse za neposrednu promenu vlasti na izborima uveliko smanjene bojkotom, ali verovatnoća da će predsednik države izgubiti na budućim izborima značajno je veća kada bojkotuje opozicija. Iako se ne može izvući precizan kauzalni mehanizam, emirijski pokazatelji su u skladu sa teorijom da je izborna snaga aktuelnog predsednika u odnosu na opoziciju smanjena nakon velikih bojkota izbora. Može se zaključiti da domaći model legitimiteta ima prednost nad međunarodnim uticajem, jer ima malo dokaza da međunarodni pritisci utiču na opstanak hibridnog režima.

Veliki bojkoti su jasno pokazali da su deo izborne igre i izbornog procesa, jer oni imaju znatan uticaj na verovatnoću promene izbornog sistema. Takođe, veliki bojkoti mogu smanjiti legitimitet postojećeg režima-vlasti na nekim budućim izborima, ali čini se da oni ne smanjuju legitimitet izbora kao načina tranzicije. Glavni bojkoti nisu nužno destruktivni za izborni proces, ali mogu biti od koristi i za demokratiju.¹⁶ Dokazi ukazuju na velike bojkote kao čin jasno uklopljen u izbornu igru hibridnog režima. Opozicione stranke mogu tražiti veću pravednost kada su u opoziciji, ali ako pobeđe, poštenost više nije nužno njihov cilj broj jedan. Neki autori, poput Smita, tvrde da režimi koji zamenjuju postojeće posle bojkota primenjuju obrazac koji je zapravo nepošteniji od aktuelnog koji su zamenili. Značaj i uloga bojkota izbora u savremenim političkim sistemima i, posebno, u hibridnim odnosno izbornu-autoritarnim režimima ukazuje na činjenicu da se u novije vreme izdvojila zasebno područje izborne i političke analize.

U analizi regularnosti izbora bi posebnu važnost trebalo posvetiti ne samo međunarodnim posmatračima, već i celokupnom međunarodnom ambijentu koji određuje demokratiju kao vrednost. Dosadašnja iskustva ukazuju na strateške pristupe koje konsekventno onemogućavaju političke reforme u demokratski deficitarnim režimima. Vladajuće strukture pribegavaju strateškoj manipulaciji kroz sofisticirane metode uticaja na ishod glasanja, koje nisu predmet

---

¹⁶ Smith, O. Ian, “Election Boycotts and Hybrid Regime Survival“, *Comparative Political Studies*, Vol 47, Issue 5, 2014, p. 763.

pažnje i interesovanja akreditovanih međunarodnih aktera, dok se posledično opozicione stranke opredeljuju za bojkot u prisustvu međunarodnih posmatrača očekujući negativan izveštaj, a potom i reakciju koja će u međunarodnoj javnosti rezultirati zahtevom prema vladajućim strukturama koje obesmišljavaju izborni proces.

Na taj način bojkot u hibridnim režimima predstavlja legitimno i delotovrno sredstvo ukoliko ukaže na ugroženost demokratskih procedura i izazove reakciju međunarodne zajednice. U slučaju strateškog opredeljenja za saradnju ili partnerstvo međunarodnih aktera sa vladajućom strankom/koalicijom, opozicija koja nema kapacitete za izvođenje liberalne revolucije, pojam bojkota okončava sa danom održavanja izbora. Njeno dalje delovanje lišeno državnih resursa i parlamentarne prakse zahteva dugoročnu strategiju političke borbe, koja stoji pred izazovom vidljivosti i delotovornosti. Svakako, komparativna analiza izbora u hibridnim režimima ukazuje na različite ishode, od statusa quo, do bojkota kao podsticaja za političke reforme. U bilo kom od pomenutih scenarija, međunarodni faktor ne može biti ignorisan. Takođe, odnosi između vlasti, opozicije i posmatrača bi u politikološkim studijama trebalo biti posmatrani i kroz prizmu kompleksnih strateških operedeljenja i interakcija.

LITERATURA:

- Beaulieu, Emily Ann, *Domestic and international determinants of election boycotts*. 2006. Retrieved from <http://www.yale.edu/macmillan/newdemocracies/beaulieu.pdf>
- Beaulieu, Emily Ann, *Protesting the Contest: Election Boycotts around the World, 1990–2002*. University of California, 2006.
- Beaulieu, Emily & Susan D. Hyde, „In the Shadow of Democracy Promotion - Strategic Manipulation, International Observers and Election Boycotts“, *Comparative Political Studies*, Volume 42 Number 3, March 2009.
- Buttorff, J. Gail, *Authoritarian Elections and Opposition Groups in the Arab World*, Palgrave Macmillan, Houston, 2019.
- Cassani, Andrea, „Hybrid what? Partial consensus and persistent divergences in the analysis of hybrid regimes“, *International Political Science Review*, Vol 35, Issue 5, 2014.
- Ekman, Joakim. 2009. “Political Participation and Regime Stability: A Framework for Analyzing Hybrid Regimes.” *International Political Science Review* 30 (1): 7–31.
- Frankel, Matthew, „Threaten but Participate: Why Election Boycotts Are a Bad Idea“, *Foreign Policy*, Number 19, March 2010.

- Hyde, Susan Dayton & Emily Beaulieu. *Election Boycotts, Election Observers, and Competition: Do international election observers give parties an incentive to boycott elections?* Presented at the American Political Science Association, annual meeting in Chicago, 2004.
- Howard, Marc Morjé & Philip G. Roessler, „Liberalizing Electoral Outcomes in Competitive Authoritarian Regimes“, *American Journal of Political Science*, Volume 50, Issue 2, April 2006, pp.365-381. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2006.00189>
- Lindberg, S, The democratic qualities of competitive elections: Participation, competition, and legitimacy in Africa. *Commonwealth & Comparative Politics*, 41(1), 2004.
- Morgenbesser, Lee, „Elections in Hybrid Regimes: Conceptual Stretching Revived“, *Political Studies*, Vol 62, Issue 1, 2014
- Munck, G., Drawing boundaries: How to craft intermediate regime categories. In A. Schedler (Ed.), *Electoral authoritarianism: The dynamics of unfree competition* (pp. 27-40). Boulder, CO: Lynne Rienner, 2006.
- Parliamentary Boycotts in the Western Balkans*, Western Balkans Democracy Initiative, Westminster Foundation for Democracy (WFD), 2019/7, www.wfd.org/wbdi
- Schedler, Andreas, „The Menu of Manipulation“, *Journal of Democracy*, Volume 13, Number 2, April 2002.
- Schedler, Andreas, Sources of competition under electoral authoritarianism. In S. Lindberg (Ed.), *Democratization by elections: A new mode of transition* (pp. 179-201). Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2009.
- Smith, O. Ian, “Election Boycotts and Hybrid Regime Survival“, *Comparative Political Studies*, Vol 47, Issue 5, 2014.

POLITICAL IMPLICATIONS AND EFFECTS OF ELECTION BOYCOTT IN
HYBRID REGIMES: THE CASE OF SERBIA

Summary

In electoral history and practice, the boycott of elections was most often linked to the boycott of semi-competitive and constitutive elections. The boycott of pseudo-competitive elections was organized by the opposition in authoritarian dictatorships, while the boycott of constitutive elections was carried out during the period of political or electoral transition from authoritarian to democratic systems in different parts of the world. It is necessary to value the content and goal of the boycott in the context of election competition and political contestation within one order. The boycott is often a challenge to the political calculations of opposition parties that estimate that they have no chance of winning the elections and want to achieve two goals by boycotting: first, to avoid electoral defeat, sometimes a complete political fiasco, and second, to achieve delegitimization of the election winner and the political order in general. This paper aims to explain the role and effects of boycott, as an unconventional form of political behavior, on political and electoral processes from a comparative perspective in modern hybrid or electoral-authoritarian regimes. A special focus will be focused on the analysis of the scope, efficiency and political profitability of the boycott of the elections in Serbia in the 2020 parliamentary elections. The essential conclusion of this paper is that boycotts accelerate the electoral defeat of hybrid regimes without a greater risk of destabilizing the electoral process. But in the end, election boycotts do not lead to increased political competition in post-hybrid regimes.

Key words: elections, boycott, hybrid regime, competition, electoral authoritarianism, democracy, democratization, political parties

---

* Permanent professor, University of Belgrade – Faculty of Political Sciences

Slaviša Orlović*

SMANJENJE IZBORNOG PRAGA I BOJKOT IZBORA: FRAGMENTACIJA I POLARIZACIJA PARTIJSKOG SISTEMA SRBIJE

Sažetak:

U duboko podeljenom društvu u Srbiji, u redovne izbore 2020. godine ulazi se sa još jednom podelom koju možemo nazvati izbori („za Vučića“) ili bojkot („protiv Vučića“). Nakon protestnih šetnji „1 od 5 miliona“ i nametanja Saveza za Srbiju kao političkog krila protesta, usledio je pokušaj uspostavljanja dijaloga vlasti i opozicije podstaknut i spolja i iznutra. Rezultati „dijaloga“ nisu doveli ni to konsenzusa o izbornim uslovima, a naročito ne do dubljeg društvenog konsenzusa. Medijski uslovi ostali su gotovo neizmenjeni. Uz neke sitnije intervencije u izbornom sistemu u izornoj godini, smanjen je izborni prag sa 5 na 3%. Svrstavanje partija na one koje izlaze na izbore i one koje su za bojkot, već u najavi čini predstojeće izbore neizvesnim, ne toliko po tome ko će na njima pobediti, koliko po tome šta će nakon njih uslediti na partijsko-političkoj sceni Srbije. Smanjenje cenzusa vodi ka fragmentaciji a pitanje bojkota (ili izlaska na izbore) ka polarizaciji partijskog sistema Srbije. U tekstu se bavim razlozima za bojkot izbora i problemima sa bojkotom. Da li će ishod bojkota biti krnji parlament sa deficitom legitimiteta ili još veće marginalizovanje opozicije? Nijedna opoziciona stranka od 2012. naovamo nije pojedinačno prelazila ni 10% glasova. Ispostavilo se da u okolnostima fragmentirane opozicije, veći politički potres i mobilizaciju građana izvrše povremene protestne politike i građanske inicijative, nego opozicione političke stranke. Da li je strategija bojkota plan za neke buduće proteste ili neke buduće izbore? Ostaje problem što je sve više građana koji ne vide (samo) izbore kao sredstvo demokratije niti kao mogućnost promene vlasti.

Ključne reči: izbori, bojkot, dijalog, konsenzus, izborni prag, partijski sistem, demokratija

---

* Redovni profesor, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka

UVOD

Od poslednjih parlamentarnih izbora 2016. godine, Skupština Srbije prolazi kroz ozbiljne političke potrese. Sticajem niza negativnih okolnosti, došlo je do ozbiljne devijacije u radu srpskog parlamenta u pravcu koji je suprotan konsolidovanju kredibiliteta i legitimiteta najviše instance narodnog suvereniteta i kompromitacije demokratskog izbornog procesa.

U ovom tekstu razmatram okolnosti koje prethode redovnim parlamentarnim izborima u Srbiji 2020. godine. Nakon serije pobeda SNS-a na parlamentarnim izborima (2012. 2014. 2016.), kao i na predsedničkim izborima 2017. godine¹, i nakon serije protesta građana i opozicije: „Ne davimo Beograd“ i „1 od 5 miliona“, „Bukom protiv diktature“ u periodu od 2016. do 2020. godine, vlast i opozicija u izbore 2020. godine ulazi se sa još jednom podelom koju možemo nazvati: izbori („za Vučića“) ili bojkot („protiv Vučića“). Tvrdo jezgro opozicije zagovara bojkot izbora a vlast nastoji da onespokoji opoziciju u toj nameri i da ukluči što više aktera u izborni proces kako bi povećala izlaznost i legitimnost izbora.

Redovni parlamentarni, pokrajinski i lokalni izbori u Srbiji raspisani su 04.03.2020. godine za 26.04.2020. Nakon pandemije izazvane Korona virusom (COVID 19), i uvođenja vanrednog stanja u Srbiji (15.04.2020.) koje je trajalo do 06.05.2020. novi datum izbora je 21.06.2020. godine.

Visok stepen nezadovoljstva partijama ide zajedno sa generalno visokim stepenom nezadovoljstva demokratijom. Razočarenje, pre nego nepoverenje, je indikator izuzetno visoke izborne nestabilnosti i volatilnosti (Tabela 9).² Visoka volatilnost i smena lojalnosti partiji slabi odgovornost i reprezentativnost vlada (Enyedi, 2006:3).

---

¹ Srpska napredna stranka je osvajala: 2012. - 940.659 glasova (24.04%); 2014. 1.736.920 (48.35%); i 2016. 1.823.147 (48.25%).

² Fluktuiranje glasova birača (*volatility*) ili volatilnost, je pomoćni instrument za bolje anticipiranje mogućih promena u stranačkom sistemu. Beyme Klaus Von, (2002), *Transformacija političkih stranaka*, str. 46

Tabela 9: Izborna volatilnost u Srbiji od 1990-2016.

Srbija	1992	1993	1997	2000	2003	2007	2008	2012	2014	2016
								*		
Izborna volatilnost %	22.1	14.4	10.3	62.7	47.6	22.3	20.7	27.5	31.74	9.08

*Izborna volatilnost je iz teksta: Kovačević, Despot (2014). Institucionalizacija partijskog sistema u Srbiji. *Politički život*, br 10. (2014) str. 63-73.

1. PREDIZBORNI KONTEKST: VLAST I OPOZICIJA U KRITIČKOM OGLEDALU

Problem i vlasti i opozicije u Srbiji je što se legitimišu dvostruko, prema onima dole – građanima, i prema onima gore – međunarodnoj zajednici. Za razliku od izbora na kojima je SRS osvajala najviše glasova ali nije dolazila na vlast, izlaskom iz SRS-a, SNS se prepozicionirala u pravcu dobijanja spoljne legitimacije koja joj je nedostajala. Sadašnja opozicija traga za tom vrstom podrške, kakvu je, na primer, imala krajem devedesetih godina prošlog veka. Opređenje opozicije da bojkotuje izbore nema podršku na zapadu. I SAD i EU pozivaju stranke da izađu na izbore. Pitanje statusa Kosova i Metohije jedna od granična linija u spoljnoj legitimaciji. SNS je na tom pitanju promenila prethodnu poziciju, a sadašnja opozicija se na tom pitanju nije izjasnila u odnosu na očekivanja zapada. Druga granična linija u spoljnoj legitimaciji je odnos prema EU, NATO, Kini i Rusiji. SNS je donela odluku da se okreće evropskim integracijama, a to znači zapadu, ali povremeno ima iskorake ka Kini i Rusiji, koji su više taktičke prirode nego zaokret u politici, kao neka vrsta zadovoljavanja potreba i ukusa svojih birača iz radikalnog perioda.

SNS je „sveobuhvatna partija” (*catch-all*), kao što je to bila DS (2004-2012) i „dominantna partija” kao što je od 1990 do 2000. bila SPS. Oni kod kojih je sveže iskustvo komunizma, a nepoznat ili neprihvatljiv im je „partijski sistem sa dominantnom strankom”, čak govore o „jednpartijskom pluralizmu”. Otuda etikete o oblicima lične vlasti i sl. Izraziti disbalans moći između vlasti i opozicije ostavlja posledice na demokratiju, na vlast i na građane. Za demokratiju nije dobro što slaba, fragmentirana i podeljena opozicija ne ispunjava osnovne zadatke: kritike, kontrole i alternative vlasti. Za vlast nije dobro što nedostaje jedan od značajnih faktora ograničavanja njene moći i osveživača politike. Bez jake opozicije, kao korektivnog

faktora, uz medije i civilno društvo (javnost) vlast neminovno gubi osećaj stvarnog stanja u društvu. Ove posledice najviše osećaju građani. Vladajuća stranka, obzirom da je dominantna, nastoji da uništava svaku alternativu u samom nastajanju. Medijski i državni resursi koriste se da se suzbije kritička misao i da se kompromituje i satanizuje svaka nova ideja i nova ličnost. Kombinacija televizija sa nacionalnom frekvencom, tabloida i drugih službi nastoji da kompromituje i satanizuje sve one koji kritički misle i opoziciono nastupaju. Partija na vlasti i njen lider kontolišu političke procese i sprečavaju da se uspostavi ozbiljnije jezgro otpora vlasti. Na levisi kontroliše najveću partiju SPS koji je već duže vreme u zagrljaju (kao što je SPD u Nemačkoj u zagrljaju CDU), ali i SDPS i LSDV. Na desnici su amortizovani Srpski patriotski savez (Aleksandar Šapić), Zdrava Srbija (Mialan Stamatović), SRS i Srpska desnica.

Opozicija u Srbiji od 2012. godine traga za gravitacionom tačkom i tačkom oslonca i nikako da se nametne kao programska i kadrovska alternativa aktuelnoj vlasti. Nijedna opoziciona stranka od 2012. naovamo nije pojedinačno prelazila ni 10% glasova. Zašto je opozicija slaba i fragmentirana? Stranka je pre svega infrastruktura. Ona se ne pravi tako što se vodi salonska politika, tvituje i izdaju saopštenja. Stranku čine, novac, kadrovi i rad na terenu van „kruga dvojke“. U demokratiji se ne očekuje da ostanete kući i posao za vas odrade drugi: civilno društvo, intelektualci, novinari i stranci. Do novca za stranku nije lako doći. Nekada smo imali bogate stranke siromašnih ljudi, sada imamo siromašne stranke bogatih ljudi. Opozicioni rad nije trčanje na kratke staze, već maraton. Takav maraton trčala je SRS (iz koje je proizašla SNS 2009.) od 2000. do 2012. godine. Opozicija u Srbiji od 2012. godine lutala je od „belih listića“ (2012), preko „Belog Preletačevića“ (2016) sve do dileme izaći na izbore ili bojkotovati (što je glavna tema 2019/2020.). Opozicija, nije spremna da se udruži i uspostavi korektivne mehanizme vlasti. U septembru 2018. formiran je Savez za Srbiju u čijem osnivanju je učestvovalo desetak stranaka.³ Savez za Srbiju je dosledan u nameri da bojkotuje izbore 2020. godine, ali tu ideju ne podržavaju ostale opozicione stranke. Podela unutar fragmentirane opozicije na onu koja izlazi na izbore i onu koja je za bojkot, ima tendenciju da se prevedu u onu koja je „Vučićeva“ i ona koja

---

³ Savez za Srbiju čine: Demokratska stranka – Zoran Lutovac, Zajedno za Srbiju - Nebojša Zelenović, Zdrava Srbija - Milan Stamatović, Levica Srbije - Borko Stefanović, Narodna stranka - Vuk Jeremić, Srpski pokret Dveri – Boško Obradović, Pokret za preokret – Janko Veselinović, Pokret otadžbina – Slaviša Ristić, Udruženi sindikat Srbije Sloga – Željko Veselinović, Stranka slobode i pravde – Dragan Đilas. Inicijator okupljanja bio je Dragan Đilas. Kasnije su se SZS pridružile i druge stranke i grupe građana.

je „protiv Vučića“. To je, koliko god osnovano, ipak neutemeljeno, i u suštini nedemokratski, jer se ne toleriše pravo na razliku, uključujući i pravo na različite strategije i taktike.

Opozicija ima više problema. Prvi problem je što ne nastupa jedinstveno okupljena oko zajedničke liste i/li kandidata. Drugi problem je što opozicija nema lidera, niti stožernu stranku. Treći problem je što opozicija vodi dve bitke - jednu protiv vlasti a drugu međusobno. Četvrti problem predstavljaju nesrazmerne mogućnosti korišćenja medija i drugih resursa. Peti problem je što opozicija, delimično, vodi kampanju više „protiv“ Vučića, a manje „za“ svoj program. Stožerna stranka opozicije bila je Demokratska stranka. Ona je nakon gubitka izbora 2012. sistematski razbijana kako unutrašnjim ambicijama i sujetama (koje su ličile na zaostavštinske rasprave a lideri na stečajne upravnike), tako i intervencijama spolja. Kada se pogleda koje stranke i akteri su proizašli iz DS-a, vidi se da bi njihov zajednički nastup na izborima predstavljao ozbiljnu grupaciju. Iz DS-a su proizašli: SDS – Boris Tadić, Stranka slobode i pravde – Dragan Đilas, Narodna stranka – Vuk Jeremić, Nova stranka – Zoran Živković, LDP – Čedomir Jovanović, Srpski patriotski savez - Aleksandar Šapić, Levica Srbije – Borko Stefanović, i preostala „izvorna“ DS – Zoran Lutovac).

2. PROTESTNA POLITIKA

Srbiju su poslednjih godina obeležili brojni protesti koji su bili intenzivni - po dužini trajanja, brojni - po odzivu građana i disperzirani - u velikom broju gradova Srbije a ne samo u Beogradu. Prvi ozbiljniji protest bio je kao reakcija na rušenje objekata u Savamali zbog izgradnje „Beograda na vodi“ u organizaciji pokreta „Ne davimo Beograd“. U organizaciji Saveza za Srbiju zajednički protesti građana i opozicije počeli su 1. decembra 2018. godine u Kruševcu, pod nazivom „Stop krvavim košuljama“, nakon napada na Borka Stefanovića (Levica Srbije). Već sledeće nedelje održani su protesti u Beogradu a zatim i u drugim gradovima širom Srbije. Nakon izjave Aleksandra Vučića, predsednika Srbije i predsednika SNS-a, da neće ispuniti nijedan zahtev opozicije pa makar izašlo i pet miliona ljudi na ulice, protesti su počeli da se šire Srbijom, upravo pod nazivom "Jedan od pet miliona". Uprkos ogromnoj energiji i kontinuitetu protesta od desetak meseci, postoji nesklad između raspoloženja građana za promene i političke artikulacije njihovih zahteva.

Opozicija je prišla nekoliko ciklusa izbora neuspešno eksperimentišući sa predsedničkim kandidatima iz nezavisnih tela, sa kolaboracijom sa vladajućom strankom i sa serijom protesta i pokreta. Potencijali za promene su veći od kapaciteta opozicije da ih artikuliše. Protesti u Srbiji imali su sličnosti sa protestima i pokretima širom sveta. Kako ih opisuje Ivan Krastev: „Oni zagovaraju učestovanje bez predstavljanja. Protestni pokreti zaobilaze etablirane političke partije, ne veruju glavnim medijima, odbijaju da priznaju bilo kakvo vođstvo i odbacuju sve formalne organizacije, oslanjajući se umesto toga na internet i lokalne skupštine za potrebe kolektivne debate i odlučivanja.“⁴ Ovaj autor zaključuje: „Paradoks sadašnjeg protestnog talasa je da je to revolt neglasača,“⁵

Ispostavilo se da u okolnostima fragmentirane opozicije, u kontrole medija od strane vlasti, veći politički potres i mobilizaciju građana izvrše povremene protestne politike i građanske inicijative, nego opozicione političke stranke. Međutim, samo izražavanje nezadovoljstva nije dovoljno da nastane uspešna politika. Protestna politika iznedrila je ideju bojkota izbora što je formalizovano potpisivanjem neformalnog „Sporazuma sa narodom“ (06.02.2019.).⁶ Savez za Srbiju kao političko krilo protesta, dosledan je u nameri da bojkotuje izbore 2020. godine.

3. KRITIČKO PREISPITIVANJE IDEJE BOJKOTA IZBORA

Kako je ideja bojkota izbora 2020. postala glavna linija podela i rascepa unutar opozicije, zaslužuje da se posebno osvrnemo na nju. Bojkot izbora inspirisan je različitim političkim razlozima i motivima:

1. Zahtev za adekvatnijim izbornim uslovima, pre svega otvaranjem medija;

Ilustracije radi, prema izveštaju *Reportera bez granica* Srbija je pala za tri mesta na rang-listi slobode štampe u 2020. i sada se nalazi na 93. poziciji. Iza nje su u regionu sada samo Crna Gora (105) i Bugarska (111).⁷ U izveštaju međunarodne organizacije *Amnesti internešenel* (AI) o stanju ljudskih prava za 2019. godinu konstantovano je da Vlada Srbije krši slobodu medija.⁸

---

⁴ Ivan Krastev, *Ometena demokratija, globalna politika protesta*, Službeni glasnik, 2017., str. 12

⁵ Isto, str. 40

⁶ <https://savez-za-srbiju.rs/sadrzaj/uploads/2019/02/Predlog-sporazuma-sa-narodom.pdf>

⁷ <https://www.danas.rs/drustvo/srbija-pala-na-93-mesto-na-rang-listi-reportera-bez-granica/>

⁸ „Vlada je aktivno narušavala medijsku slobodu tako što je nagrađivala i finansirala medije koji je podržavaju, dok je kritički nastrojene medije zastrašivala opozivanjem ili pravnim postupcima“, piše u izveštaju AI. Kako se navodi, predsednik Srbije i ministri su sprovodili kampanju protiv nezavisnih novinara, a pretnje su bile uobičajena pojava. <https://www.danas.rs/drustvo/vlast-u-srbiji-krsi-slobodu-medija-los-polozaj-roma-i-migranata/>

2. Poštovanje volje građana koji su „šetali“ skoro godinu dana u okviru protesta „jedan od pet miliona“;

3. Odsustvom uverenja da je Aleksandra Vučića i SNS moguće pobediti na parlamentarnim izborima u postojećim izbornim uslovima;

4. Izbegavanjem da se bude u parlamentu u slučaju ratifikacije eventualnog opšteobavezujućeg sporazuma sa Prištinom;

5. Nemogućnost delovanja unutar parlamenta (opozicija koja zagovara bojkot uglavnom je napustila parlament i pre isteka mandata).

6. Delegitimisanje vlasti i budućeg parlamenta, kako akterima koji ne učestvuju, tako i očekivanim smanjenjem broja birača koji izlaze na izbore.

7. Potreba za prepozicioniranjem unutar opozicije.

8. Očekivanje da će u nekom momentu doći do revolta, nezadovoljstva i raspoloženja za smenu Vučića, ali ne na ovim izborima.

9. Opozicija se obavezala na bojkot potpisivanjem „Sporazuma sa narodom“ koji je potpisalo 200.000 građana u vreme protesta „1 od 5 miliona“.⁹

10. Očekivanje da će potencijali za promene biti veći a šanse realnije ovom taktikom.¹⁰

Osim Saveza za Srbiju, za bojkot izbora su i pokreti i organizacije koje su potpisale „Ugovor sa narodom“. Tu su i „Ne davimo Beograd“, „Lokalni front“, ...

Problemi sa bojkotom:

1. Demokratija podrazumeva i pretpostavlja učešće na izborima kao način političkog takmičenja i promene vlasti;

2. Bojkot nigde nije doveo do promene vlasti a izbori jesu;

3. Učešće na izborima, kao obliku formalne političke participacije je način kada se građani pitaju i odlučuju, sude i presuđuju, sankcionišu i nagrađuju vlast i opoziciju;

---

⁹ „Ugovor sa narodom“ potpisali su: osnivači Saveza za Srbiju (Dragan Đilas, Boško Obradović - Dveri, Zoran Lutovac - Demokratska stranka, Nebojša Zelenović - Zajedno za Srbiju, Milan Stamatović - Zdrava Srbija, Borko Stefanović - Levica Srbije, Vuk Jeremić - Narodna stranka, Slaviša Ristić - Narodni pokret Srba sa Kosova i Metohije „Otadžbina“, Janko Veselinović - Pokret za preokret, Željko Veselinović - USS Sloga), Jovan Jovanović – Građanska platforma, Zoran Živković – Nova stranka, Sergej Trifunović – Pokret slobodnih građana, Boris Tadić - Socijaldemokratska stranka, Tatjana Macura – Stranka moderne Srbije, samostalne poslanice Ana Stevanović i Marinika Tepić.

¹⁰ Ian O. Smith, Election Boycotts and Hybrid Regime Survival, *Comparative Political Studies* 47(5):743-765, February 2013

4. Ako učestvujemo na izborima izbor je naš, ako ne učestvuje odlučivaće neko drugi (umesto nas);

5. Problem je što je broj stranaka koje su za bojkot ograničen i nije obuhvatio celu opoziciju.

6. Uspeh bojkota zavisice od više stvari – broja stranaka koje pozivaju na bojkot, broja građana koji su u manjem broju izašli na izbore u odnosu na prethodne ili na prosek;

7. Bojkot izbora neće sprečiti SNS da dobije još jedan četvorogodišnji mandat.

8. Bojkot znači da se sa polja izbora i parlamentarne borbe (deo) opozicije seli na ulicu i na građansku neposlušnost (proteste, demonstracije);

9. Bojkot nije ispraćen adekvatnom kampanjom (aktivan bojkot) ubeđivanja i više liči na iščekivanje da se nešto desi i da neko drugim završi posao;

10. Vlast ima veće (materijalne) adute za izvlačenje građana na birališta (kapilarni glas, kljentelizam,..), nego što opozicija ima mogućnosti da građane zadrži da ostanu kući na dan izbora;

11. Bojkot može deo birača oterati u apstinenciju i političku pasivizaciju, a deo birača može da ode i da glasa za „opozicione“ stranke koje izlaze na izbore;

12. Približavanjem izbora, sve je više stranaka koje su bile za bojkot a koje će izaći na izbore (Stranka moderne Srbije, Nova stranka, Pokret slobodnih građana, Zdrava Srbija Milana Stamatovića.. Zajedno za Srbiju (Zelenović izlazi na lokalne izbore u Šapcu), zamenik predsednika DS-a, Saša Paunović izlazi na lokalne izbore u Paraćinu, SDS Borisa Tadića na Vračaru), a ni jedna od onih koje su bile za izlazak na izbore nije se opredelila za bojkot;

13. Bojkotom izbora propušta se mogućnost korišćenja vremena na televizijama sa nacionalnim frekvencama koje imaju učesnici izbora.

14. Partije koje bojkotuju izbore neće moći da koriste sredstva za finansiranje kampanje na osnovu podnetih lista, niti sredstva za funkcionisanje partije na osnovu broja osvojenih glasova i mesta u parlamentu, što će mnogim partijama otežati funkcionisanje.

15. Bojkotom se ostaje bez mogućnosti da se koristi parlament za promociju stranke i parlamentarnu borbu sa vlašću (zagovornici smatraju da ni do sada nisu to mogli učešćem u eadu parlamenta).

16. Problem sa idejom bojkota je u činjenici da je to defanzivna, a ne ofanzivna politika, da je reaktivna a ne proaktivna politika.

17. Ideju bojkota ne podržava zapad, koji daje spoljnu legitimaciju. EU i SAD pozivaju da se izade na izbore. Zapadu, za sada, delovanje opozicije (kao i protesti „1 od 5 miliona“) deluje samo kao unutrašnji pritisak na Vučića.

Merenje uspošnosti bojkota

Za razliku od izlaska na izbore koji ima jednostavne, precizne i objektivizovane pokazatelje uspeha ili neuspeha, merenje (ne)uspeha bojkota podložno je različitim interpretacijama. Sami dometi ove ideje zavisice ne samo od aktera koji je zagovaraju, već još više od građana koji je podržavaju. Odziv na izbore kreće se u određenim okvirima i ne može se precizno znati koliko ljudi je podržalo ovu ideju. Da li će se u efekte bojkota ubrajati pad izlaznosti na izborima, u odnosu na prethodne izbore kada je bila 56,07% ili u odnosu na prosek u na svim dosadašnjim izborima 60,48%. U Srbiji je prosečna izlaznost na izbore u periodu 1990–2016. iznosila 60,48 % (vidi Tabelu 1). Prosečan procenat nevažećih listića u Srbiji je 3,26. (Tabela 1.)

Tabela 1. Izlaznost na parlamentarnim izborima u Srbiji i nevažeći izborni listići

Parlamentarni izbori	Broj izašlih glasača	Procenat izašlih glasača	Broj nevažećih listića	Procenat nevažećih listića
1990.	5.035.613	71,49	205.212	4,07
1992.	4.723.711	69,72	275.861	5,84
1993.	4.300.440	61,34	171.824	4,15
1997.	4.139.080	57,47	164.307	3,96
2000.	3.752.170	57,72	89.378	2,39
2003.	3.825.471	58,73	49.755	1,30
2007.	4.033.586	60,64	65.468	1,62
2008.	4.141.176	61,33	88.148	2,16

2012	3.912.904	57,77	176.995	4,37
2014.	3.592.375	53,09	114.011	3,17
2016.	3.778.923	56,07	107.906	2,86

Dakle, pitanje je da li će se u efekat bojkota ubrajati tradicionalni apstinenti, oni koji u principu ili ne izlaze na izbore ili nisu u mogućnosti (u inostranstvu), nevažeći glasački listići, i oni koji izađu na izbore a prekriže glasački listić („beli listići“). Za odgovor na ovaj izazov, građani će imati u vidu i da SNS mašinerija evidentira ko je izašao na izbore a ko nije.

4. REAKCIJA NA BOJKOT – IZMENA IZBORNIH PRAVILA

Vladajuća stranka je povukla je i povućiće niz poteza u suprotstavljanju ideji bojkota:

1. Izmena izbornih pravila – smanjenje izbornog praga sa 5 na 3%;
2. Pomaganju pojedinih partija i koalicija da prikupe potpise kako bi što više birača izvukla na izbore;
3. Na dan izbora SNS mašinerija tradicionalno vodi evidenciju ko izlazi na izbore, o čemu će zaposleni u državnom sektoru voditi računa.

U nameri da se suprostavi ideji bojkota, vladajuća većina je 08. februara 2020. godine u Narodnoj skupštini Republike Srbije, usvojila izmene i dopune Zakona o izboru narodnih poslanika¹¹ i Zakona o lokalnim izborima¹², kojima se smanjuje minimalni izborni prag sa dosadašnjih pet na tri odsto. Pored toga, za izborne liste koje zastupaju interese nacionalnih, verskih i drugih manjina usvojena je izmena po kojoj „političke stranke nacionalnih manjina i koalicije političkih stranaka nacionalnih manjina učestvuju u raspodeli mandata i kad su dobile manje od 3% glasova od ukupnog broja birača koji su glasali, pri čemu se prilikom raspodele mandata primenom sistema najvećeg količnika, količnici svih izbornih lista političkih stranaka nacionalnih manjina i koalicija političkih stranaka nacionalnih manjina uvećavaju za 35%“.¹³ Ove izmene izbornih pravila, mesec dana pre raspisivanja izbora sporne su iz tri razloga:

¹¹ Zakon o izboru narodnih poslanika „Sl. glasnik RS“, br. 12/2020, član 81. stav 1.

¹² Zakon o lokalnim izborima „Sl. glasnik RS“, br. 12/2020, član 40.

¹³ Zakon o izboru narodnih poslanika „Sl. glasnik RS“, br. 12/2020, član 81. stav 2.

1. Nije primereno demokratskoj praksi da se izborni zakon (izbornih pravila) menja u izbornoj godini.

2. Nejasna je odredba kod smanjenja izbornog praga za nacionalne manjine gde se uz cenzus od 3% uvodi i količnik uvećanja za 35%, što je neizvesno kako će se primenjivati u praksi.

3. Politička posledica smanjenja izbornog praga vodiće do veće fragmentacija partijskog sistema i parlamenta.¹⁴ To nije ono što žele ni građani ni stručna javnost. Zahtevi građana i stručne javnosti su koncentracija (ukrupnjavanje) partijskog sistema i njegova konsolidacija a ne dalja fragmentacija. Motivi za izmenu izbornog sistema su izrazito politički jer je smanjenje izbornog praga rukovođeno razbijanjem ideje bojkota i privlačenjem manjih stranaka kao „mamac“ da izađu na izbore obzirom na veće šanse da se uđe u parlament.

I prepreka od 3% osvojenih glasova je u zavisnosti od izlaznosti. Kada bi izlaznost bila kao na prethodnim izborima od 56,075 izborni prag od 3% bi iznosio 113,368 glasova. Procenjuje se da će za ulazak u parlament biti potrebno između 80 i 100.000 glasova, što je idalje za mnoge stranke pojedinačno teško preskočiva. Zato nastaju „Cenzus koalicije“: 1. Ujedinjena demokratska opozicija (Vojvođanski front, Srbija 21, Liga socijaldemokrata Vojvodine, Stranka moderne Srbije, Građanski demokratski forum, DSHV, Demokratski blok, Zajedno za Vojvodinu, Unija Rumuna Srbije, Vojvođanska partija, Crnogorska partija); 2. Milan Stamatović – Zdravo da pobedi – Dragan Jovanović – Bolja Srbija – Zdrava Srbija; 3. METLA 2020 (DSS i ostali).

Iz vizure vladajuće stranke, smanjenje izbornog praga već daje rezultate. „Mamac“ od tri posto namamio je jedan broj stranaka koje su potpisale „Ugovor sa narodom“, čime su se obavezale na bojkot izbora i to: formalni organizatori protesta iz kojih je proizašlo udruženje „Iod 5 miliona“, Milan Stamatović (Zdrava Srbija), Nebojša Zelenović (Zajedno za Srbiju, u Šapcu), Zoran Živković (Nova stranka), Sergej Trifunović (Pokret slobodnih građana), Tatjana Macura (Stranka moderne Srbije), kao i SDS Borisa Tadića (na Vračaru), kao i „Srbija 21“ koju čine bivši poslanici i funkcineri DS, SDP i LDP-a. Preostale male stranke koje izlaze na izbore u cilju izbegavanja izbornog praga pojavljuju se (šlepuju se) na listama većih stranaka (indirektna parlamentarizacija).

---

¹⁴ Vidi detaljnije u: Slaviša Orlović, *Izborni bumerang, Političke posledice izbornih sistema*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, 2015.

ZAKLJUČAK

Smanjenje izbornog praga i bojkot izbora odraziće se na partijski sistem Srbije dvostruko. Smanjenje izbornog praga uticaće na dalju fragmentaciju partijskog sistema a bojkot izbora uticaće na dalju polarizaciju. Umesto da se vodi ka koncentraciji partijskog sistema (ka umerenom pluralizmu 3-5 relevantnih partija), smanjenje cenzusa vodi ka većoj fragmentaciji i ka ekstremnom pluralizmu.¹⁵ To je u kombinaciji sa dominantnom strankom problematično za demokratiju. Prirodi partijskog sistema, u cilju njegove konsolidacije, Srbiji bi više odgovarao stepenovan cenusus ili da ostane izborni prag od 5%. Od 2012. do 2020. (a po svoj prilici će se nastaviti ovaj trend) Srbija ima partijski sistem sa dominantnom strankom SNS. SNS od 2012. ubedljivo nadmašuje konkurenciju na predsedničkim, parlamentarnim, pokrajinskim i lokalnim izborima, daje predsednika Republike i predsednika Vlade, drži sve ključne resore u vlasti na svim nivoima (Republika, pokrajine, Beograd, gradovi i opštine). Sve vreme su joj koalicioni partneri SPS, SDPS, PUPS, JS, PS i druge manje stranke. Izraziti dizbalans u partijskom sistemu, dominantna stranka bez bipolarnosti (na relaciji vlast – opozicija), polarizovanost opozicije, bilateralna opozicija - pojedine opozicione stranke su bliže vlasti (više saraduju i manje je kritikuju) nego opoziciji (narušavaju jedinstvo i više je kritikuju nego vlast) vode koncentraciji vlasti u jednoj partiji i njenom lideru.

Postavlja se pitanje da li je bojkot stav ili ideja, da li je aktivan ili pasivan, da li se građani animiraju za tu ideju ili se očekuje da će da je slede bez obrazloženja. Protesti i bojkot više se iniciraju u intelektualnim krugovima i u „krugu dvojke“, a promena nema bez promena po dubini društva. Problem bojkota je što se više zna šta se neće nego šta se hoće. Vreme će pokazati da li je bojkot znak slabosti ili snage opozicije, kao i da li će ishod bojkota biti krnji parlament sa deficitom legitimiteta ili još veće marginalizovanje opozicije? Male i slabe stranke ne mogu da budu jaka opozicija. Pronacionalni deo SZS će verovatno kritički reagovati na očekivano ubrazavanje pregovora, odnosno postizanje sporazuma sa Prištinom. Što je više aktera koji su inicijalno bili za bojkot ili su bili potpisnici „ugovora sa narodom“, to su manje šanse da građani prepoznaju bojkot kao ideju ujedinjene opozicije.

---

¹⁵ Detaljnije u: Slaviša Orlović, *Partije i partijski sistemi, Analitički okvir*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, 2015.

Ove izbore ne čini neizvesnim pitanje pobednika i ko će da sastavi vladu, što je najvažnije pitanje u demokratskim izborima, već ko će da pređe izborni prag i koliko će biti efekat bojkota. Drugim rečima, pitanje je ko će biti parlamentarna (provladina) i vanparlamentarna (antivladina) opozicija.

Ako je demokratija „sistem u kojem partije gube izbore” (Adam Przeworski),¹⁶ izborni autoritarizam je sistem u kojem *opozicione* partije gube izbore (Andreas Schedler).¹⁷ Dok su u kompetitivnim izbornim sistemima vladajuće partije nesigurne, u nekompetitivnim one su „nepobedive”. U prvim postoji stvarna borba za vlast, a u drugim je reč o „samopostavljanju” i „samoreprodukciji moći”.

Ishod pobednika parlamentarnih izbora u Srbiji 2020. je izvestan. Srbija (još uvek) nije sistem u kojem vladajuća partija gubi izbore.

Nakon vanrednog stanja i niza vanrednih mera koju je vlast u Srbiji preduzela usled pandemije izazvane Korona virusom (COVID 19) od 14. marta do 06.05.2020. vladajuća stranka je u ogromnoj prednosti u odnosu na opoziciju. Opozicija nije konsultovana, niti učestvovala u donošenju odluka o uvođenju mera u borbi protiv Korona virusa. Nije imala prilike da javno nastupa, da iznosi svoje mišljenje, ali je bivala podvrgnuta napadima i kritikama tabloidnih medija. Vlast je bila u prilici da vodi funkcionersku kampanju, dok je opozicija bila prinuđena da sedi kući. Jedina aktivnost bila je moguća na društvenim medijima.

U parlamentarne izbore 2020. Srbija ulazi sa podelom: „za Vučića” i „za cenzus” ili bojkot („protiv Vučića”). Iako je društvo u Srbiji duboko polarizovano, nije uvek jasna linija razdvajanja vlasti i opozicije jer su njihove veze i oblici saradnje različiti. Svaka vlast nastoji da ima svoju opoziciju. Ova je samo uspešnija i u tome. I ova vlast, kada je bila opozicija, oblikovana je rukama prethodne vlasti. Sa druge strane, koncentracija oko negativnog („protiv”) sprečava da se izgradi afirmativna agenda („za”). Protesti zamišljaju ideju demokratije bez reprezentacije. Tviterom se neko može pozvati na protest, ali tviter još uvek nikog nije doveo na vlast. Bojkot može da umanjiti legitimitet vlasti ali ne i da promeni vlast. Kako je napisao George Orwell, „onaj koji pobeđuje u ovom trenutku uvek izgleda nepobediv”. Izbori su tradicionalno

---

¹⁶Adam Przeworski, *Democracy and the Market, Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*, p. 10.

¹⁷Andreas Schedler, “The Meny of Manipulation”, p. 47. Po ovom autoru, dvosmislene režime (ambiguous regimes) je teško klasifikovati, uključuju jedan stepen arbitrarnosti, dvosmisleni, dvoznačni.

bili instrument demokratije, a danas u vreme izbornih autoritarizama, izbori mogu biti instrument za legitimisanje nedemokratskih režima.

Ideja bojkota nije uspeła da zadrži bipolarnost partijskog sistema (vlast-izlazak-opozicija-bojkot), koliko je polarizovala opoziciju. Sistem sa neposredno izabranim predsednikom Republike (polupredsednički sistem) vodi ka bipolarnosti partijskog sistema. Kako ovi izbori, očigledno nisu šansa za opoziciju, sledeća prilika su predsednički izbori 2022. godine. U tom smislu, bojkot izbora ima i kratkoročnu pespektivu, koja se već vidi, i dugoročnu, koja će se tek videti.

LITERATURA

Beyme Klaus Von, (2002), *Transformacija političkih stranaka*, Str. 46

Kovačević Despot (2014). Institucionalizacija partijskog sistema u Srbiji. *Politički život*, br 10. (2014) str. 63-73.

Krastev Ivan, *Ometena demokratija, globalna politika protesta*, Službeni glasnik, 2017., str. 12

Smith Ian O. , Election Boycotts and Hybrid Regime Survival, *Comparative Political Studies* 47(5):743-765, February 2013

Przeworski Adam, (1999), *Democracy and the Market, Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*, Cambridge University Pres, Cambridge, New York

Schedler Andreas, *Elections Without Democracy, The Meny of Manipulation*, Journal of Democracy, Vol. 13. Novembar, 2. april, 2002. 36-49

Orlović Slaviša, (2015), *Partije i partijski sistemi, Analitički okvir*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Orlović Slaviša, (2015), *Izborni bumerang, Političke posledice izbornih sistema*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

PRAVNI I DRUGI IZVORI:

Zakon o izboru narodnih poslanika „Sl. glasnik RS“, br. 12/2020, član 81. stav 1.

Zakon o lokalnim izborima „Sl. glasnik RS“, br. 12/2020, član 40.

Zakon o izboru narodnih poslanika „Sl. glasnik RS“, br. 12/2020, član 81. stav 2.

<https://savez-za-srbiju.rs/sadrzaj/uploads/2019/02/Predlog-sporazuma-sa-narodom.pdf>

<https://www.danas.rs/drustvo/srbija-pala-na-93-mesto-na-rang-listi-reportera-bez-granica/>

<https://www.danas.rs/drustvo/vlast-u-srbiji-krsi-slobodu-medija-los-polozaj-roma-i-migranata/>

Slaviša Orlović *

LOWERING THE ELECTORAL THRESHOLD AND BOYCOTTING ELECTIONS: FRAGMENTATION AND POLARIZATION OF THE PARTY SYSTEM OF SERBIA

Summary:

In a deeply divided society in Serbia, the arrival of the regular elections in 2020 is awaited by yet another division that we can call elections (“pro Vucic”) or boycott (“against Vucic”). After the protest walks “1 of 5 million” (“1 od 5 miliona”) and imposing the Alliance for Serbia (“Savez za Srbiju”) as the political wing of the protest, an attempt to establish a dialogue between the government and the opposition followed, encouraged both externally and internally. The results of the "dialogue" did not lead to a consensus on electoral conditions, and especially not to a deeper social consensus. Media context remained almost unchanged. With some minor interventions in the electoral system in the election year, the electoral threshold was reduced from 5% to 3%. The classification of parties into those who go to the elections and those who are in favor of a boycott, already in the announcement, makes the upcoming elections uncertain, not so much by who will win them, but by what will follow them on the Serbian party-political scene. The reduction of the census leads to fragmentation and the issue of boycott (or going to the elections) to the polarization of the party system of Serbia. In the text, I deal with the reasons for the boycott of the elections and the problems with the boycott. Will the outcome of the boycott be a parliament with deficit of legitimacy or even greater marginalization of the opposition?

No opposition party has surpassed even 10% of the vote individually, since 2012. It turned out that in the circumstances of a fragmented opposition, greater political turmoil and mobilization of citizens were carried out by occasional protest policies and civic initiatives than by opposition political parties. Is the boycott strategy a plan for some future protests or some future elections? The problem remains that more and more citizens do not see (only) elections as a means of democracy or as an opportunity to change the government.

Key words:

elections, boycott, dialogue, consensus, electoral threshold, party system, democracy

---

* Fulltime Professor, University of Belgrade - Faculty of Political Sciences

Dorđe Pavićević*

LEGITIMNOST IZBORA: DIJALOG O IZBORIMA PRE IZBORA**

Sažetak

U ovom tekstu neće biti reči o vezi izbora i legitimnosti vlasti. Suštinsko pitanje koje se postavlja je pitanje pod kojim uslovima neke organizovane izbore možemo demokratski legitimisati? Prvi deo ovog rada odnosi se na legitimnost izbora, izlasku na nelegitimne izbore i bojkot izbora, a u drugom, akcenat je stavljen na dijalogu o poravljanju uslova kao načinu prevazilaženja legitimacionih manjkavosti. Tri velika ograničenja dijaloga u Republici Srbiji bila su: izborni rokovi (jer se time sužavao tematski okvir na ona pitanja oko kojih se mogao postići dogovor); (2) odsustvo strukture dijaloga i (3) strategija koja je izabrana za vođenje razgovora, koja se ogledala skoro isključivo na ponudeni “spisak popravki” izbornog procesa. Izbore ne možemo posmatrati kao postupak legitimacije vladavine, kako bi svaka vlast želela da to bude, nego pre svega kao postupak odabira i licenciranja kandidata za funkcije. Ovaj postupak i sam može biti nelegitiman, na isti način na koji postupak dobijanja vozačke dozvole ili diplome. Kako bi izbori bili legitimni i ovaj postupak odabira i licenciranja mora biti osmišljen tako da ispunjava demokratske standarde prema najboljem shvatanju demokratije.

Ključne reči: *legitimnost izbora, dijalog, bojkot, legitimacione manjkavosti, demokratija*

UVOD

Teško je naći bolje svedočanstvo o dubini urušavanja demokratije u Srbiji od rasprave o bojkotu izbora 2020. godine. Nisu samo izbori demokratija, ali su u modernim demokratijama oni zauzeli središnje mesto i postali, kako se često kaže, “praznik demokratije”. Svođenje demokratije na izbore je, istorijski, relativno nov fenomen, ali nije neobično imajući u vidu da su izbori postali, faktički, jedino mesto u modernim državama gde se proizvodi utisak da se građani

---

* Redovni profesor, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka

** POSEBNA NAPOMENA AUTORA: U pitanju je nacrt teksta sačinjen za potrebe izlaganja na tribini *Dijalog i bojkot*. Rad je nedovršen i molim vas da ga ne citirate niti distribuirate bez dozvole autora.

nešto pitaju. Gotovo svi drugi kanali političke komunikacije su zatvoreni, poput medija i partija ili su otupljeni/ imunizovani, poput protesta i drugih zakonitih oblika izražavanja neslaganja. Zbog ovoga se institucija izbora često povezuje sa legitimnošću vlasti a postalo je uobičajeno da se različiti izbori nazivaju “davanjem legitimnosti” ili “proverom legitimnosti”. Izbori u ovom smislu imaju funkciju licenciranja, na način na koji to čini vozački ispit, izdavanje lične karte ili pasoša, diploma itd. Pobjeda na izborima daje niz dozvola, ovlašćenja i prava. Ovim je stavljen težak teret na pleća institucije izbora, teret koji izbori teško mogu da iznesu i u najboljim mogućim uslovima. Problem nastaje kada je ova institucija pod sumnjom.

U tekstu neće biti reči o vezi izbora i legitimnosti vlasti. Pitanje se odnosi na to pod kojim uslovima neke organizovane izbore možemo demokratski legitimisati. Pošto se ove reči različito i nejasno upotrebljavaju u raspravama, kratko ću razjasniti kako se upotrebljava pojam legitimnosti, ne ulazeći u sporove oko ovog pojma. Pojam legitimisati odnosi se, u tekstu, na osnove za poverenje u izborni proces kao metod selekcije kandidata za zauzimanje položaja i vršenje funkcija¹⁸. Osnovi za sticanje i gubitak legitimnosti mogu biti različiti. Vilhelm Henis, na primer, razlikuje tri vrste faktora pomoću kojih procenjujemo politički legitimitet: autoritet aktera ili prezir prema njemu, finalitet ili besmislenost ishoda i strukturalna ograničenja spram samovolje. Ako reinterpetiramo ove faktore za potrebe procene legitimnosti izbora, to znači da imamo dovoljno razloga da poštujemo a) autoritet institucija koje organizuju i sprovode izbore, b) rezultate izbora i c) izborna pravila i procedure. Ukoliko one u nama bude, “moralnu sumnju u grudima ljudi u mogućnost daljeg pokoravanja”, onda možemo govoriti o krizi legitimnosti ili deligitimaciji.

Teza od koje ću početi jeste da su u Srbiji izbori nisu legitimni, a pitanje koje ću razmotriti, bez ambicije da dam konačni odgovor, jeste pod kojim uslovima oni mogu da se učine legitimnim i koliko je dijalog na Fakultetu političkih nauka i u Skupštini Republike Srbije doprineo tome.¹⁹

---

¹⁸ Henis, Habermas, Podunavac, Kasapović itd. Mada svi ovi autori govore o političkoj legitimnosti, ovaj pojam ima širu upotrebu. Možda nije zgoreg napomenuti da je, makar prema Henisovoj i Habermasovoj rekonstrukciji, ovaj pojam migrirao u politiku iz prvobitne pravne upotrebe u Rimskom pravu koja se odnosila na proces „legitimacije naslednika“, davanja zakonskih prava „nelegalno“ rođenoj deci. Tragove ovog značenja možemo pronaći u običnom i u pravničkom jeziku kada se različiti dokumenti nazivaju legitimacijama. U ovom smislu, legitimacija je pisani dokaz o ispunjenosti određenih uslova na osnovu kojih se stiče određeno pravo ili dobijaju ovlašćenja.

¹⁹ Ovakav način pitanja, ne slučajno, podseća na slavno Rusoovo pitanje sa početka Društvenog ugovora. Podsetiću, Ruso konstatuje da je je stanje loše (ljudi su rođeni slobodni a svuda su u okovima) i pita se na kojim osnovama se

Prvi deo teksta bavi se argumentacijom i narativima u prilog izlaska na izbore i bojkota izbora kao strategija prevažilaženja manjkavosti legitimnosti izbora u Srbiji. Drugi deo teksta bavi se ograničenjima i učincima dijaloga koji je vođen na Fakultetu političkih nauka. Na kraju su izneti zaključci osnovama legitimnosti izbornog procesa.

1. O LEGITIMNOSTI IZBORA, IZLASKU NA NELEGITIMNE IZBORE I BOJKOTU

Nije potrebno široko obrazlagati zašto izbori u Srbiji izazivaju sumnju. Već sama diskusija o izborima pokazuje da sa izborima nešto nije u redu. Većina relevantnih političkih aktera osporava valjanost izbornih pravila igre a neki od njih čak odbijaju da učestvuju u njoj. Slično važi za organizacije i stručnjake. Čak se i stranke na vlasti ne upiru da nas ubede suprotno, njima je dovoljno da ubede građane da izborni uslovi ako nisu bolji, svakako nisu lošiji nego oni za izbore izbore 2012. godine kada su oni došli na vlast. Dakle, niko nije spreman da brani ova pravil. Ipak to ne znači da su izbori delegitimisani. Da bi imali i takav efekat potrebna je da izborni uslovi izazovu onu posebnu vrstu sumnje, koja vodi do obesmišljavanja neprinudnog sleđenja izbornih pravila i poštovanja izbornih rezultata. Ukoliko primenimo gorenavedenu Henisovu tipologiju faktora da bi pokazali da li su izbori legitimni ili ne morali bi da dokažemo tri stvari: a) da institucije koje su relevantne za sprovođenje izbora ne samo da nisu vredne poštovanja, nego su, bez radikalne promene personalnog sastava, nepopravljivo iskvarene (prema rečniku iz Henisovog teksta, vredne prezira), b) da izlazak na izbore, sa stanovišta učesnika ili glasača, nema smisla u pogledu raspodele položaja i posebnih prava i ovlašćenja, c) da su strukturni faktori, agende, pravila i procedure, skrojeni prema interesu i po volji vlasti (gospodara) i mogu se menjati samo po volji vlasti, nezavisno od procedura.

Dijagnoza u vezi sa ispunjenosti ili neispunjenosti uslova dugo vremena je predmet stručnih i političkih rasprava²⁰ i nije zanimljivo još jednom raspravljati o tome da li relevantne izborne institucije (uključujući medije i preduzeća) iskvarene preko mere popravki, da li su rezultati izbora poznati i bez izbora ili o tome ko je gospodar izbornih narativa, agendi, pravila i

---

takvo stanje može promeniti da se učini legitimnim „uzimajući ljude kakvi jesu i zakone kakvi mogu da budu“ (Navodi). Ambicija ovog teksta nije toliko velika, da ponudi odgovor, ona je da razmotri postojeće odgovore i naznači neke pravce.

²⁰ Ova rasprava je, na organizovan i intenzivan način, uz obavezno izjašnjavanje i svrstavanje, vođena u nekim medijima a posebno na portalima. Veliki broj aktera i stručnjaka, mimo vladajuće stranke, i najveći deo argumentacije može se pronaći u na raspravama na portalima Pescanik.net i Talas.rs.

procedura. Ova pitanja su već postala deo međunarodnog interesa i razmatranja i već sada se sa velikom pouzdanošću mogu doneti neki zaključci o manjkavostima izbornog procesa u Srbiji. Mnogo zanimljivije pitanje je, ono rusovsko, može li se i kako ovo stanje legitimizovati. Ono izaziva mnogo više žara i rasprave i pokrenulo je teška pitanja koja su u tesnoj vezi sa legitimnošću izbora, posebno nakon najave a zatim i odluke dela opozicije da ne želi da izlazi ovake izbore. Navešću neka od njih. Prvo takvo pitanje je da li, uprkos svemu, opozicija treba da učestvuje na nepoštenim izborima? Dalje, da li učešće na nedemokratskim izborima legitimise nelegitimne izbore i, više od toga, da li legitimise nedemokratsku vlast? Konačno, da li je izborni proces najvažnije mesto gde opozicija vodi političku borbu ako ne možemo, makar kratkoročno, očekivati značajno poboljšanje izbornih uslova?

Unutar rasprave o ovim pitanjima iskristalisalo se, sa različitim akcentima, više linije argumentacije, koje su odgovarale političkim pozicijama koje su zauzimali akteri, stručnjaci i građani. Rasprava o pitanjima izbora bila je retka prilika kada su ove uloge bile gotovo bile nerazdvojne. Pokušaću da, ukratko i uz gruba pojednostavljivanja, izložim rekonstrukciju ovih linija argumentacije i povezanih političkih pozicija.

Prva, koju možemo nazvati rekonstruktivnom, zalaže se za postepeno i dugoročno popravljavanje institucija i zagovara izlazak na izbore pod postojećim uslovima, kako bi se, makar u nepovoljnim uslovima, politička borba vodila unutar institucija i održala politička struktura sposobna za buduću demokratizaciju Srbije. U tom pogledu, izborni proces je najvažnije polje političke borbe za opoziciju i ta šansa nije nešto što bi opozicija trebalo da propusti. Mada se uvažavaju razlozi onih koji odbijaju učešće na izborima, odbrana ovog stava počiva na neodživosti, neefikasnosti ili nepoželjnosti alternativnih, vaninstitucionalnih oblika političke borbe poput bojkota, protesta, građanske neposlušnosti, itd. Izlazak na izbore je najbolja od raspoloživih opcija sa kojima opozicija raspolaže jer joj omogućuje da preživi do povoljnijih prilika. Pozitivni razlozi za izlazak na izbore bili su uglavnom instrumentalne prirode poput održavog finansiranja partija, javne prisutnosti i vidljivosti aktera ili podizanja kapaciteta opozicije. U raspravi se povremeno, ali stidljivo i marginalno, navode i neki suštinski razlozi, na primer, mogućnost da se kroz institucionalno opoziciono delovanje destabilizuje i delegitimise vlast ili mogućnost da se utiče na rad institucija, uključujući mogućnost da se utiče na popravljavanje izbornih uslova.

Ova argumentacije je nazvana rekonstruktivnom zato što izbore i ostalo institucije pokušava da učini legitimnim polazeći od temelja koji su već izgrađeni u demokratskim revolucijama devedesetih godina i otkloni krivljenja i patologije koje su u međuvremenu nastale. Ovaj proces mora početi od institucionalnih popravki, najpre od samog izbornog procesa, a za to je potrebno biti prisutan u institucijama. Zato je izlazak na izbore, pa i one dramatično neravnopravne, neophodan prvi korak u ovom dugotrajnom političko-pedagoškom procesu demokratizacije: povratka poverenja, motivacije, mobilizacije, buđenja svesti o vrednostima.

Druga linija argumentacije, koju možemo nazvati izborno-revolucionarnom, zalagala se za vaninstitucionalne oblike političke borbe i zagovara bojkot izbora kao najvažniji čin delegitimacije režima. Učešće na izborima, prema ovom stanovištu, održava demokratsku masku režima i poistovećuje se sa indirektnim davanjem legitimnosti autoritarnoj vladavini. Prvi korak ka slabljenju režima i prisiljavanju na ustupke koji bi doveli do legitimnih izbora jeste skidanje ove maske koje podrazumeva odbijanje učešća u fingiranju demokratskih praksi u institucijama. Kao osnov za ovaj stav navode se dosadašnje prakse režima koje pokazuju njegovu nedemokratsku prirodu, koja se najviše ogleda u odnosu režima prema tzv. nekonstruktivnoj opoziciji, pa i bilo kakvoj kritici: režim ne samo da je uskraćivao bilo kakvo institucionalno učešće predstavnika opozicije ili kritičara, nego je upotrebljavao sve institucionalne i vaninstitucionalne resurse za satanizovanje opozicije i imunizovanje od bilo kakve kritike. Kao primeri se navode skupštinska zasedanja, mediji koje kontroliše vlast, zloupotreba pravosuđa, finansijsko iscrpljivanje, delovanje takozvanih vladinih nevladinih organizacija, sve do otvorenog nasilja prema političkim protivnicima od strane neformalnih grupa pod kontrolom vlasti, posebno u izbornom procesu, itd. Zbog toga učešće na nelegitimnim izborima ne donosi opoziciji nijednu suštinsku korist i ne otvara nijednu novu mogućnost, a instrumentalne koristi koje bi mogla da ima samo idu u prilog prikrivanju i produžavanju autoritarne vladavine.

Ova argumentacija je nazvana izborno-revolucionarnom jer se oslanja na rečnik demokratizacije iz devedesetih godina prema kome postoje prvi izbori koji legitimišu sistemske promene koje su izborne na vaninstitucionalan način, kroz različite oblike delegitimacije autoritarnog režima. Normativna osnova ove argumentacije ista je kao i kod rekonstruktivne, ali postoji razlika u dijagnozi stanja i prepoznavanju problema. Ono što je potrebno jeste novi početak onoga što je već jednom započeto, ali je u međuvremenu, najviše samoskrivljenom nepažnjom i zastranjivanjima, izgubljeno. Korak ka novom početku jeste bojkot izbora kojim

treba da započne političko prosvetljenje o prirodi režima i doprinese njegovoj smeni na budućim, prevremenim, izborima.

Argumentacija koju zastupaju oni koji podržavaju vlast ili oni koji ne smatraju da je izborni proces nepopravljivo iskvaren, koju ćemo zvati postdemokratskom, jeste da je jedini legitimni način smene vlasti učešće na izborima. Mada je stanje daleko od savršenog, opozicija mora za svoj položaj da se izbori unutar realno postojećih okvira i bez posezanja za oblicima političke borbe koji nisu prihvatljivi za demokratski politički režim. Osnov za ovakav stav je da ni u razvijenim demokratijama nije drugačije samo su okolnosti druge. Ne postoje idealne demokratije niti laki putevi i prečice, a zahtevi za učešćem i uticajem moraju se ispostavljati kroz regularne institucionalne kanale i, u krajnjem, zavise od podrške koju neka opcija može, sa resursima kojima raspolaže, da obezbedi među građanima. Dakle, jedini način na koji se ova podrška izražava jesu izbori i oni su jedino polje političke borbe gde politički zahtevi mogu potvrditi svoju valjanost. Ova argumentacije reflektuje dominantnu poziciju vladajuće stranke u izbornom procesu i pokušava da izbornu igru drži u kontrolisanom okruženju i sa pristrasnim sudijom. Zbog toga je, makar deo opozicije i značajan broj građana, važno “izvesti” na izbore kako bi sistem nastavio da funkcioniše a odnosi moći ostali netaknuti.

Ova argumentacija nazvana je postdemokratskom²¹ jer se retorički oslanja na demokratska pravila i procedure ali ih utilizuje tako da prednosti stečene van izborne igre može da iskoristi za kontrolu izbornog procesa. U tom pogledu, rasprava o izborima mora biti sklonjena u stranu ili prisvojen narativ o izborima, kako bi prekonfigurisana arhitektura izbora koju su zamislili izborni inženjeri i medijski stručnjaci mogla da bude stavljena u pogon i izbori daju očekivane rezultate. Stoga je važno depolitizovati pitanje izbora i vratiti se “životnim” pitanjima koja interesuju građane i koja su, u stvari, one izborne teme čije narative vlast drži potpuno pod kontrolom. Pitanje o legitimnosti izbora zatrpava se pričama o procentima, rastu ekonomije i plata, gradnji, putevima, digitalizaciji i novim tehnologijama itd.

Postoje još i neke mešovite linije argumentacije, koje kombinuju argumente iz prve i druge, odnosno prve i treće linije, ali ih ovde nećemo razmatrati jer je, nadam se, i iz ovog

---

²¹ Uprkos varijacijama, u bilo kojoj varijanti postdemokratskih teorija (Ransijer, Volin, Krauč, Bogs, Blihdorn) važe dve teze, a) da su političke forme demokratije ispražnjene od sadržaja i da se popunjavaju sadržajima koji su pod kontrolom onih koji nastoje da uspostave i čuvaju društvenu dominaciju, b) da je dominantna politička strategija depolitizacija važnih društvenih pitanja i izmeštanje ovih pitanja u različita ekspertska i neizborna tela. U ovom pogledu je opravdano logiku navedene argumentacije nazvati postdemokratskom.

izlaganja jasno da je argumentacija o pitanjima legitimnosti izbora i uslova za izlazak takva da je nemoguće očekivati izbornu ili racionalno razrešenje. Prvo, zato što se na izborima ne mogu razrešiti političke podele koje se odnose upravo na same izbore. Drugo, zato što spor oko legitimnosti izbora ne može se razrešiti se ni na ekspertskom nivou jer je reč o polemičkim pojmovima čije značenje zavisi od teorijskog i pojmovnog okvira unutar koga se tumače i konteksta koji opravdava različite prakse. Iz ovog razloga, borbe oko značenja, postale su političke borbe oko kontrole narativa o izborima i legitimnosti. Pokazalo se da je to, možda jedini, simbolički prostor koji vlast nije u dovoljnoj meri kontrolisala i da izbori i dalje predstavljaju, ma koliko mali, rizik da se uspostavljena dominacija uruši, ne zato što vladajuće stranke mogu da izgube izbore, nego zato što sama institucija izbora, koja je važan šraf u mašineriji vladavine, može biti obesmišljena

Izlaz iz ove situacije ponudili su posrednici, pre svega Fondacija za otvoreno društvo i Fakultet političkih nauka, u vidu dijaloga o izbornim uslovima kroz koje je trebalo da se dođe do prihvatljivog rešenja koje bi omogućilo da se izbori održe u mirnoj atmosferi i uz poštovanje minimalnih standarda i izbornih procedura. Ovo rešenje izgledalo je obećavajuće i ukazivalo je na to da je dijalog, a ne glasanje, način da se razreše duboki sporovi i legitimišu izborne procedure.

2. DIJALOG O POPRAVLJANJU USLOVA KAO NAČIN PREVAZILAŽENJA LEGITIMACIONIH MANJKAVOSTI

Dijalog o izborima na Fakultetu političkih nauka privukao je veliku pažnju jer je to trebalo da bude, posle dužeg vremena, prvi neposredan razgovor vlasti i opozicije. Dijalog se vodio prema Chatham House pravilu, što je značilo da ima formu otvorenog razgovora učesnika, zatvorenog za širu javnost i podrazumevao je da akteri javno ne otkrivaju ko je šta rekao. Tematski okvir razgovora, podeljen u pet tema, napravile su organizacije koje se bave izborima (CRTA, CESID i Transparentnost) i on je obuhvatao ona mesta u izbornom procesu koja su smatrana spornim a koja su se, uz uzajamni dogovor, mogla popraviti do raspisivanja izbora i početka izborne kampanje. Kao rezultat dijaloga zamišljene su usaglašene preporuke koje bi formulisale ove organizacije i za koje bi se vlast obavezala da ih sprovede do izbora 2020. godine.

Uz sva organičenja, samo uspostavljanje dijaloga bio je uspeh u koji je malo ko verovao, posebno što su stranačke delegacije bile zastupljene na veoma visokom nivou. To je, međutim,

probudilo i velika očekivanja koja su opterećivala razgovore. Očekivao se nekakav dogovor, da će razgovori predstavljati početak prevazilaženja dubokih političkih i društvenih podela i napetosti i da će se politika, nakon višemesečnih protesta na ulicama širom Srbije, vratiti u institucije i krenuti “normalnim” tokom. Prvi korak ka tome bilo bi organizovanje koliko toliko slobodnih i poštenih izbora na kojima bi učestvovali svi relevantni akteri. Međutim, i to je svima od početka bilo jasno, ova očekivanja, zbog strukturnih ograničenja, nije bilo moguće ispuniti.

Prvo veliko ograničenje bili su izborni rokovi jer se time sužavao tematski okvir na ona pitanja oko kojih se mogao postići dogovor “uz postojanje političke volje i međusobnog razumevanja relevantnih aktera” i koja “mogu biti sprovedena do izbora 2020. godine” “bez menjanja zakona”. Uprkos tome što je lista tema dobro koncipirana, spisak “popravki” koje je trebalo i bilo moguće napraviti unutar svakog od tematskih okvira bio je uzak i sa ograničenim učincima, posebno što je njihovo usvajanje i sprovođenje zavisilo od onih na koje su se ograničenja odnosila. Stoga nije čudilo što je već na prvom sastanku došlo do sukoba, koji su podsećali na rasprave u Skupštini, u vezi sa tematskim okvirom budućih sastanaka i pitanjem da li su predviđene promene suštinske ili ne. Vremenska bliskost izbora i očekivanje da će razgovori imati neposredne učinke na predstojeće izbore dovela je do toga da akteri koji su razgovore i šira javnost razgovore posmatrali jednim okom, gledajući drugim okom ka izborima i potencijalnim učincima razgovora po izborne rezultate. Stoga nije čudno što je, odmah nakon prvih razgovora, radikalniji deo opozicije odustao dijaloga a već nakon drugog predstavnici vlasti preuzeli agendu i počeli da štikliraju tačke koje će prihvatiti i precrtavaju one koje neće.

Drugo veliko ograničenje jeste struktura, tačnije, odsustvo strukture dijaloga. Chatham House pravilo ne strukturise dijalog tako da može da iz razgovora, u dovoljnoj meri, isključi odnose moći koji postoje izvan stola za kojim se vode razgovori. Ograničenje da javnost neće znati ko je kakve stavove zastupao, ali će znati da su takvi stavovi zastupani, ima ulogu samo da razgovori budu otvorena razmena mišljenja a ne da eliminiše faktore koji mogu biti prepreka ka postizanju dogovora, poput nesimetričnog položaja učesnika. Uostalom, ovaj format dijaloga nije pravljen i retko je primenjivan u razgovorima za koje se očekuje da dodvedu do nekog dogovora, a otpočinjaje dijalog kao neobavezne rasprave o izborima neposredno pre izbora i ne izgleda kao preterano smisljeno, nego samo kao još jedna od opcija za samopromociju. Možda je to i razlog što, imajući u vidu uzajamno nepoverenje, jedna od strana nije pristala na obavezujući i strukturisaniji razgovor, što je i bilo predmet oštre polemike na prvom sastanku u okviru dijaloga,

gde su predstavnici vlasti tvrdili da su došli tu da razgovaraju, ne da vode pregovore ili preuzimaju obaveze. Ovakva struktura razgovora nije mogla dati plodnije rezultate od onih koji su postignuti. Štaviše i oni su iznenađenje.

Treće ograničenje nije strukturno, ono je proizašlo iz same strategije koja je izabrana za vođenje razgovora. Ponuđeni “spisak popravki” izbornog procesa nije bio usmeren na legitimisanje celokupnog izbornog procesa nego na mere čije “ispunjenje je važan početak za sistemsko i celovito unapređenje kvaliteta izbornog procesa”. Takva strategija odgovara gore opisanoj rekonstruktivnoj logici argumentacije. Manjkavost ove strategije u razgovorima, ne kao logike argumentacije, jeste što, mada zauzima srednju poziciju, prostor koji se sa njom otvara jeste suviše mali da bi se priključio na druge dve, suprotstavljene pozicije. Deo opozicije koji je bio pod pritiskom protesta na ulicama i očekivanjem, koje je protestom proizvedeno, da ništa manje od izborne revolucije nije prihvatljivo nije mogao da pristane na razgovore samo o onome što su, u očima njihovih pristalica, kozmetičke promene. S druge strane, za postdemokrate na vlasti, prihvatljivi su oni ustupci koji ne prave značajnu razliku i koji se mogu koristiti u izbornoj kampanji ili kroz izborni inženjering. To olakšava i njihova pozicija, koju su predstavnici vlasti zauzimali tokom razgovora, koja im omogućava da svaki dogovor tretiraju kao ustupak koji je, po milosti gospodara, dat razmaženom i hirovitom detetu, a koji nije ni iznuđen niti za njega postoji opravdanje.

Epilog razgovora je poznat, a ništa bolje nisu prošli ni oni koji su premešteni u Skupštinu RS. Ipak, vlast je preuzela narativ o legitimnosti izbora i formalno ispunila većinu dogovorenih uslova a “dala” je i neke koji nisu ni traženi od nje tokom razgovora, poput smanjenja cenzusa, povećanja kvota za žene, olakšavanja prikupljanja potpisa za liste. Jedna ministarka nam je objasnila kako je “okrugli sto” na FPN dao rezultate i da su se neki, zbog poboljšanja izbornih uslova ostvarenih tokom razgovora, predomislili i izlaze na izbore. Značajan deo opozicije i dalje odbija da učestvuje na takvim izborima, jedan deo opozicije se predomislio i izlazi, jedan deo članova stranaka u bojkotu odlučio je da ne poštuje stranačke odluke i da izlaze na izbore u *ad hoc* stvorenim koalicijama a neki od onih koji bojkotuju parlamentarne izbore izlaze na lokalne. Naravno, ova politička zbrka nije rezultat razgovora na FPN i u Skupštini ona je više rezultat toga da ti razgovori, mada su na ispravnom putu, nisu mogli da adresiraju ključne probleme zbog kojih ove izbore ipak možemo smatrati nelegitimnim.

ZAKLJUČAK

Na kraju, navešću nekoliko problema koji stoje na putu legitimacije izbora u Srbiji. Najpre, izbore ne možemo posmatrati kao postupak legitimacije vladavine, kako bi svaka vlast želela da to bude, nego pre svega kao postupak odabira i licenciranja kandidata za funkcije. Ovaj postupak i sam može biti nelegitiman, na isti način na koji postupak dobijanja vozačke dozvole ili diplome može da bude sporan i ne podrazumeva da vlasnik dozvole ume da vozi ili vlasnik diplome lekara ume da leči. Zbog toga ovaj postupak odabira i licenciranja mora biti osmišljen tako da ispunjava demokratske standarde prema najboljem shvatanju demokratije. Demokratija, dakle, prethodi izborima. Uostalom, podsetiću, izbori do kraja XVIII veka i nisu smatrali demokratskom metodom selekcije kandidata, nego aristokratskom, jer je smislen izbor moguć samo među jednakima. Demokratsku interpretaciju izbori su dobili tokom XIX veka tokom borbe za univerzalno pravo glasa, oni postaju dominantna demokratska institucija nakon Drugog svetskog rata, ali već krajem XX veka osporena je njihova središnja uloga u teorijama deliberativne demokratije i postdemokratije. Zbog toga, legitimnost izbora ne zavisi samo od praksi i pravila koja važe tokom kampanje ili na dan izbora, ona zavisi od toga u kojoj meri glasanje na izborima jeste čin putem koga jednaki biraju onoga koji će najbolje obavljati određene poslove, a ne čin zavisne osobe čija sudbina zavisi od načina na koji glasa.

Izbori mogu biti smatrani demokratskom institucijom samo ako je, u dovoljnoj meri, moguće staviti pod kontrolu sve one institucije i prakse koje koriste izborne procedure da stvore i održavaju društvene hijerarhije. Dijalog jeste dobar put da se takve prakse stave pod kontrolu, ali dijalog koji bi, za razliku od onog koji je vođen, mogao a) da uključi sve relevantne teme i b) da ne bude strukturisan prema postojećim odnosima političke moći i c) koji se ne bi vodio samo pre izbora i oko izbora. U ovom pogledu važno je uvažiti uvide koje, na primer, teorije racionalnog izbora, deliberativne demokratije ili postdemokratske teorije daju o glasanju i izbornom procesu. Navešću neke primere. Časopis *Democratization* (Volume 27, 2020 - Issue 3) izdao je specijalni broj o takozvanom postdemokratskom obratu u teorijama demokratije koji tematizuje prakse političke desubjektivacije političkog procesa u modernim demokratijama i o tome na koji način one menjaju naše shvatanje demokratije. Neke od tih praksi, u drugačijoj formi, možemo prepoznati i u Srbiji. Tržišno (neoliberalno) aktivirana participacija postoji u domaćoj, brutalnijoj formi, i odnosi na razne oblike podmićivanja i ucenjivanja birača putem sticanja ili gubljenja

prihoda. Dalje, tu su prikupljanje i upotreba digitalnih i drugih podataka o ličnosti, politički konzumerizam, razni oblici inženjeringa vezanog za ponašanje birača, dizajniranje izborne ponude, itd.

Ovakvom stavu mogu se uputiti dva prigovora. Najpre, da se u Srbiji nisu primile ni demokratske prakse, pa se takve kritike izborne demokratije ne mogu ni adresirati u Srbiji. U pogledu ovoga podsetiću na dve stvari. Istorija demokratije u Srbiji bila je serija pokušaja preuzimanja takozvanih demokratskih (političkih) obrazaca, a da su vrlo retko, sa preuzetim paketom, adresirane slabosti preuzetih obrazaca, koje su vrlo brzo našle domaću primenu. Drugo, fenomeni koji se opisuju u deliberativnim ili postdemokratskim teorijama nisu nešto što je strano političkoj praksi u Srbiji, deliberativni forumi su, na primer, postojali od početaka političkog organizovanja u Srbiji ali im, osim možda u socijalizmu, nije davan veliki politički značaj. Drugi prigovor jeste da je to lako reći ali da je politička realnost takva da možemo ostvariti samo sitne pomake, što je bolje nego ništa, što nam govori rekonstruktivna logika. Ovde opet imamo dva odgovora. Najpre, ove teme jesu i treba da budu predmet političke borbe a ne samo ekspertske brige. Strategija depolitizacije koju, ne samo ova, vlast uspešno sprovodi u pogledu mnogih pitanja, pa i pitanja izbora, jeste upravo dovela do toga da građani izgube kapacitet da izvrše takvu vrstu pritiska. Takve inicijative ne mogu i ne smeju biti samo inicijative eksperata ili profesionalizovanih organizacija civilnog društva. Uostalom, možemo se pitati i da li bi bilo bilo kakvih pomaka, na primer razgovora na FPN, da u tom trenutku nije bilo građana na ulici. Drugi odgovor ću preuzeti od Šumpetera koji kaže da se istorija sastoji od “[...] sleda kratkotrajnih situacija koje mogu promeniti tok događaja. Ako se svi ljudi mogu kraće vreme malo-pomalo ‘zavarati’ i navesti na nešto što ne žele i ako to nije izuzetan slučaj koji bismo mogli zanemariti, tada nikakav stepen retroaktivnog zdravog razuma neće izmeniti činjenicu da u zbilji oni niti pokreću niti rešavaju probleme” [...]. (: 294).

Šumpeterova, pomalo cinična, konstatacija data je kao odgovor na Linkolnovo i Džefersonovo uverenje da se ne mogu svi ljudi varati sve vreme. Nezavisno od Šumpeterovih zaključaka, ono što on poručuje je jasno, jedna od “premija vlasti” jeste da ona uvek može proizvoditi novu realnost pomoću koje može dovoljan broj ljudi varati dovoljno dugo. Prilagođavanje takvoj realnosti jeste stvar političkog ili životnog izbora, ne prirodna nužnost.

POLITIKA BEZ IZBORA: SOCIJALNE TEME I DRUGA POLITIČKA PITANJA**

Sažetak

U parlamentarnim demokratijama izbori su jedino legitimno sredstvo kojim stranke dolaze na vlast. Ipak, niti se politička borba svodi na učešće na izborima, niti su isključivo stranke politički akteri. U ovom ću radu nastojati da fokus proučavanja proširitim na sferu širu od izbora, a posebno na polje iz kog stranke crpe snagu koju potvrđuju na izborima. To je polje svakodnevnog života i rada građana Republike Srbije, jedna neregulisana i nepokrivena sfera koja se tiče njihovog ranjivog društvenog i ekonomskog položaja i otvara prostor za najsnažnije pritiske – od ucena na radnom mestu i ucena radnim mestom, do narušavanja lične bezbednosti. Ovo je takođe polje najsnažnije polarizacije, podele na pristalice i protivnike vlasti koja baca senku i na one društvene odnose koji nisu prvenstveno politički. Prepoznavanje izborâ prvenstveno kao instrumenta kojim se potvrđuje političko delovanje u navodno nepolitičkom polju osnažilo bi politički pluralizam u Republici Srbiji i pažnju političkih aktera usmerilo ka socijalnim temama. Povratak ideje solidarnosti i drugih sindikalnih principa, vrednosti i sredstava u polje političke borbe revitalizovao bi politički pejzaž na mestu na kome su građani najranjiviji, a gde bi trebalo da budu što samostalniji. Poboljšanje položaja radnika i njihova zaštita od političkih pritisaka bi zato trebalo da bude jedna od najvažnijih tema bilo kog dijaloga o izborima, ali i cilj političkih opcija koje do boljih izbornih uslova nastoje da dođu bojkotom izbora.

Ključne reči: *klijentelizam, nejednakost, politički pluralizam, solidarnost, sindikalna borba.*

---

* Vanredni profesor, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka

** POSEBNA NAPOMENA AUTORA: U pitanju je nacrt teksta sačinjen za potrebe izlaganja na tribini *Dijalog i bojkot*. Rad je nedovršen i molim vas da ga ne citirate niti distribuirate bez dozvole autora.

UVOD

Danas je uobičajeno oštro razdvojiti politiku od ostalih aspekata života, a onda svesti razumevanje političkih aktivnosti svih onih koji se njom profesionalno ne bave na glasanje. Ovako usko shvaćena, politika ne bi trebalo da ima mnogo veze s ekonomijom, jer tržište je slobodno; sa sudstvom, jer je ono nezavisno; sa pružanjem javnih usluga, jer ih profesionalci jednako nude svima; sa preduzetništvom jer je bojažljiva sloboda sticanja kapitala osetljiva na državnu intervenciju, a privatna svojina garantovana; sa odnosima na radnom mestu, uređivanjem parka u komšiluku i drugim svakodnevnim pitanjima, jer su ovo privatne stvari. Usko shvatanje politike svodi je na delovanje vlasti, rad političkih stranaka i utisak građana o svemu tome izražen na izborima. Dalje, ove političke aktivnosti su i same u značajnoj meri obojene zamišlju o tome da državom (treba da) upravljaju stručnjaci, pre svega pravnici ili ekonomisti, a da demokratske ustanove služe tome da nadgledaju rad ovih i drugih eksperata. Parlament ni u ovom poslu nije usamljen, te (ekspertsku) vlast kontrolišu i drugi (pretpostavlja se nezavisni) stručnjaci koji čine mnoga ekspertska tela. Tako za savremenu liberalnu demokratiju nije nečuveno da parlament, umesto mesta koje predstavlja narod u njegovoj suverenosti, postane telo koje po partijskom diktatu automatski izglasava zakone koje su pripremili vladini eksperti, odnosno da bude ustanova koja, u idealnom slučaju, služi za kontrolu izvršne vlasti. Prema tome, čak ni u parlamentu kakav prepoznajemo u Republici Srbiji, očerupanom od svake naznake suverenosti i svedenom na mehanizam za finansiranje partija i javni forum za iskazivanje njihovih stavova, nema mesta političkom odlučivanju. Izvršna vlast je, dakle, ta koja danas (pre)često i u najvećoj meri odlučuje o „ono[me] što može da bude i drukčije” (Aristotel, 2003: 1138a) za jednu političku zajednicu. Šta sve vlast shvata kao „ono što može da bude i drukčije” zavisi od (samo)procene kapacitetâ države kojom upravlja i (samo)procene uticaja njenih postupaka na stabilnost vladavine, odnosno na ishod nekih predstojećih izborâ. Regularnost izbora i uslovi u kojima se oni odvijaju zato jesu politička pitanja od najveće važnosti, ali to nisu jedina takva pitanja, niti bi ih trebalo vremenski ograničiti na uređivanje političke dinamike predizborne kampanje, izborni dan i brojanje glasova.

Prvi pasus ovog teksta jeste karikatura izuzetno složene političke stvarnosti koja će se sigurno ogrešiti o brojna iznijansirana razmišljanja o tome kakva ona jeste ili kakva bi trebalo da bude. Njegova svrha je skromna, ništa ambicioznija od cilja celog ovog rada.

Ovom prilikom želim da, u kontekstu rasprave o izborima i bojkotu, skrenem pažnju na bar tri očigledne stvari: 1) da je prostor političkog odlučivanja daleko širi od onog koji na prvi pogled vidimo; 2) da nije poželjno razmatranja o unapređenju regularnosti izbora tematski i hronološki ograničiti na izborne radnje i pravila kojima se one uređuju; i 3) da je radno mesto nedovoljno regulisan i navodno nepolitički prostor u kome politike itekako ima i koje u jednom siromašnom društvu sa veoma izraženim socijalnim razlikama predstavlja polje posebno osetljivo na političke pritiske. Tekst se sastoji od tri glavna dela. Prvi se tiče kratkog razmatranja stručnih preporukâ iz Dijaloga o izborima, posebno onih koje za cilj imaju da suzbiju trgovinu glasovima u jednom siromašnom društvu koje odlikuje visok stepen nejednakosti. U drugom delu teksta upućujem na političku važnost poboljšanja uslova rada i socioekonomskog položaja radnikâ, te na radno mesto kao na polje gde se suzbijanjem klijentelističkih praksi brani autonomija birača. Na kraju, u trećem delu, oslanjajući se na pretpostavku da je uspešan bojkot izbora pre svega onaj koji dovede do unapređenja izbornih uslova, ukazujem na to da je takav bojkot moguć samo ako prepoznaje politiku i van izbora. Shvatanje sfere rada kao jednog od takvih mesta, jednog od važnih polja političke aktivnosti koja prevazilaze učešće na izborima, jednako je korisno i za dijalog o poboljšanju izbornih uslova kao i za svako drugo političko delovanje koje nastoji da dovede do slobodnijih izbora.

1. DIJALOG O IZBORIMA I POSTOJEĆE PREPORUKE ZA POBOLJŠANJE IZBORNIH USLOVA

Od sredine 2019. godine, niz okruglih stolova u okviru Dijaloga o izborima 2020. godine otvorio je prostor za iznošenje preporuka koje su imale za cilj da unaprede izborni proces u Republici Srbiji. U razgovore su se uključile organizacije građanskog društva koje se bave poboljšanjem uslova za slobodne i demokratske izbore i njihovom regularnošću – Centar za istraživanje, transparentnost i odgovornost (Crta) i Centar za slobodne izbore i demokratiju (Cesid) sačinili su i obnovili svoje preporuke. Preporuke su prilagođene kratkom vremenskom okviru do predstojećih izbora, a tiču se uglavnom dosledne primene i važnih izmena propisa kojima se uređuju izbori. Crta je svoje preporuke podelila u nekoliko grupa: 1) sprečiti zloupotrebu javnih resursa; 2) Obezbediti ravnomernu medijsku zastupljenost, 3) povratiti poverenje birača i učiniti izborni proces transparentnijim; 4) zaštititi prava birača; 5) unaprediti izbornu administraciju. (CRTA, 2019) Cesid je razvrstao preporuke u četiri grupe: 1) preporuke

koje se odnose na finansiranje kampanja; 2) preporuke koje se odnose na pristup medijima; 3) preporuke koje se odnose na izbornu administraciju i birački spisak; i 4) preporuke koje se odnose na zaštitu i obezbeđivanje biračkog prava. (CeSID, 2019) Najveći broj od ukupno šezdesetak Crtinih i tridesetak Cesidovih preporuka odnosi se neposredno na regulisanje samog izbornog procesa. Strateške preporuke koje bi se ticale ostvarivanja jednako važnih, a šire shvaćenih preduslova za poštene izbore uglavnom se nisu našle na Crtinim i Cesidovim spiskovima. Ovde mislim pre svega na preporuke za otklanjanje ili ublažavanje izbornih pritisaka na radnom mestu. Ipak, oslanjajući se na preporuke Oebsa i Venecijanske komisije, Crta i Cesid prepoznaju mogućnost za ovu vrstu pritisaka na zaposlene u javnim preduzećima, javnoj upravi i lokalnoj samoupravi. Vlast je reagovala na ove preporuke izmenama Zakona o javnim preduzećima (Sl. glasnik RS 88/2019), gde se u članu 49 navodi da će direktor javnog preduzeća biti smenjen:

„(1) ako koristi resurse javnog preduzeća za promociju političkih stranaka, odnosno političkih subjekata, pod čime se posebno podrazumeva korišćenje službenih prostorija, vozila i inventara javnog preduzeća bez naknade,

(2) ako obavlja aktivnosti vezane za promociju političkih stranaka, odnosno političkih subjekata kao i za izbornu kampanju u radno vreme,

(3) ako vrši pritisak na zaposlene i lica angažovana po drugom osnovu u javnom preduzeću u vezi sa podrškom političkim subjektima ili kandidatima na izborima,

(4) ako mu je bilo poznato da zaposleni ili angažovani po drugom osnovu u javnom preduzeću koristi resurse javnog preduzeća za promociju političkih stranaka, odnosno političkih subjekata ili vrši pritisak na druge zaposlene i radno angažovane u vezi sa podrškom političkim subjektima ili kandidatima na izborima, a nije preduzeo radnje za koje je nadležan da to spreči”.

Ovo je važna mera i vredan korak u pravom smeru zato što pogađa verovatno najznačajnije sredstvo političkog pritiska. To je posebno važno u Republici Srbiji pošto, nažalost, u kontekstu naše socioekonomske svakodnevice, obećanje zaposlenja i pretnja gubitkom radnog mesta predstavljaju izuzetno snažne podsticaje za mnoge građane. Kao što je u to u svom tekstu u Peščaniku sažeto prikazala Maja Krek (2018), podaci Evrostata za 2016. Godinu govore da je Srbija država sa najvećom ekonomskom nejednakošću u Evropi. Situacija se tu nije promenila ni danas, a naša Republika i dalje prednjači u ovoj neslavnoj statistici – ukupni prihodi najsiromašnijih 20% građana Srbije su u 2018. Godini bili osam puta veći od ukupnih prihoda najsiromašnijih

20%. (Eurostat, 2020a) Uz ovakve nejednakosti, sasvim je jasno da najveći broj građana Srbije prima platu nižu od proseka, te da podaci o prosečnoj plati (aritmetičkoj sredini zarada) ne mogu nam dati valjanu sliku o razmerama ekonomskih teškoća s kojima se suočava najveći broj građana Srbije.

Uzmimo u obzir i podatak da se, na osnovu ankete o radnoj snazi, zaposlenim građaninima Republike Srbije smatraju „sva lica koja su najmanje jedan sat u posmatranoj sedmici obavljala plaćeni posao (u novcu ili naturi) za poslodavca, samostalno ili kao pomažući članovi domaćinstva”, dok su nezaposlena „ona lica koja nisu obavljala nijedan plaćeni posao u posmatranoj sedmici, aktivno su tražila posao tokom četiri sedmice koje su prethodile posmatranoj sedmici i u mogućnosti su da počnu da rade u roku od dve sedmice nakon isteka posmatrane sedmice”. (RZS, 2017) Pri ovako složenim kriterijumima izračunavanja koje primenjuje i Evrostat, dostizanje stope nezaposlenosti od oko deset procenata (u prvom kvartalu 2020. I tokom 2019. Godine) ne predstavlja onoliko veliki uspeh koliko bi se to na prvi pogled moglo učiniti. (RZS, 2020) Ipak, ona je manja od stope nezaposlenosti za 2019. godinu u Severnoj Makedoniji (17.3%), Crnoj Gori (15.2%) i Grčkoj (17.3%), veća od one u Hrvatskoj (6.6%), Bugarskoj (4.2%), Rumuniji (3.9%), kao i od proseka na nivou Evropske unije (6.3%), a približno jednaka stopi u Italiji (10%). (Eurostat, 2020b)

Lako dostupni podaci o zaposlenosti i ekonomskoj nejednakosti podržavaju uvid o tome da najveći broj građana Republike Srbije radi na slabo plaćenim radnim mestima, kao i to da stopa nezaposlenosti nije toliko niska da bi se moglo reći da je veoma lako pronaći novi posao. U uslovima radikalne nejednakosti još je teže pronaći bolje plaćen posao, a najvećem broju naših sugrađana egzistencija zavisi od (i za domaće standarde) niskih primanja. Ekonomska zavisnost ove vrste ne može poroditi političku nezavisnost koja je nužni preduslov za poštene izbore. Njena posledica je oslanjanje na pomoć države, partije ili uticajnih pojedinaca, a konačni ishod je formiranje i osnaživanje složenih klijentelističkih mreža. Stvar je dodatno pogoršana lošim uslovima rada i nesigurnošću radnog mesta u privatnim preduzećima. Građani koji se nadaju nešto boljim primanjima i sigurnijem radnom mestu zato imaju dodatni podsticaj da potraže zaposlenje tamo gde je država poslodavac. Posebno je važno da se ovi podsticaji ne zloupotrebljavaju, te su preporuke Crte, Cesida i Oebsa koje su podstakle promene Zakona o javnim preduzećima svakako bitne i dobrodošle.

Važno je kazniti direktore javnih preduzeća ukoliko ucenjuju svoje zaposlene, primoravaju ih da glasaju na određeni način ili ako ne reaguju na ovakve postupke trećih lica. Ipak, ova mera zahvata samo jedan segment problema. Nisu samo javna preduzeća pogodna mesta za pritiske na radnike, već to na isti način mogu biti i sve druge ustanove u kojima je država poslodavac. Cesid i Crta prepoznaju ovu činjenicu ukazujući na to da se pritisci mogu javiti i u javnoj upravi i lokalnoj samoupravi. (CRTA 2019, CeSID 2019) Međutim, ni time spisak mogućih mesta partijske prinude nije iscrpljen pošto su pritisci mogući i u zdravstvu, prosveti, kulturi i svim drugim delatnostima koje neposredno finansira država. To su takođe mesta gde možemo očekivati zloupotrebu javnih resursa. Ipak, pritisci na radnom mestu nisu rezultat samo ove vrste zloupotrebe. Kao što visok stepen državnog vlasništva ne dovodi nužno do klijentelističkih ishoda, (Kitschelt, 2008: 321) tako ni usmerenost na zaštitu javnih resursa ne sme da nas navede na to da zanemarimo da patrijsko zapošljavanje i klijentelizam nisu samo vezani za javna preduzeća i državne usluge. Ono postoji i u privatnim firmama koje se oslanjaju na državne ugovore ili u državama gde postoji snažna praksa subvencionisanja privatnih kompanija. Na primer, u Japanu ili u Austriji u drugoj polovini dvadesetog veka. (Kitschelt, 2008: 303) O klijentelizmu posredovanom privatnim firmama kao izvoru pritiska na birače u Srbiji pisalo se u domaćim medijima samo sporadično,¹ ali s obzirom na osetljiv položaj radnika i mogućnosti zloupotrebe koje se na njega mogu osloniti, ovo bi pitanje valjalo temeljnije istražiti.

2. RADNO MESTO I ZAŠTITA PRAVA BIRAČA

U prethodnom odeljku ukazao sam na osnovne statističke podatke koji govore o niskim zaradama i izraženoj ekonomskoj nejednakosti u Republici Srbiji. Ništa manje nije očigledan ni stari nauk po kome je (ekonomska) zavisnost prepreka samostalnom i slobodnom političkom odlučivanju. Isključivanje zavisnih osoba iz (demokratskog) odlučivanja je konstanta u istoriji političke misli, bilo da se radi o nepoverenju prema određenim zanimanjima (recimo trgovcima, muzičarima, glumcima, frizerima i mnogim drugim uslužnim zanimanjima), ili isključivanja sistemski podređenih kategorija stanovništva poput robova, kmetova ili žena. Iako je diskriminatorski ishod ovih ideja s razlogom nespojiv sa savremenošću, osnovni uvid o uslovljenosti autonomnog političkog odlučivanja određenim stepenom ekonomske nezavisnosti

---

¹ Recimo, Karabeg 2017.

ima emancipatorski potencijal koji se, na različite načine, prepoznaje u raznovrsnim ideološkim stanovišta, uključujući socijalističko, liberalno i feminističko. Sličan stav ističe i Džon Rols kada tvrdi da nejednakost u bogatstvu dovodi do umanjenja vrednosti osnovnih sloboda. (Rawls, 2001: 131, 148-150) Iako savremenu parlamentarnu demokratiju neće unaprediti povratak imovinskog cenza i zahteva za posedovanjem zemlje i iako joj možda nije potrebna ni revolucija ni rolsovski egalitarizam, može joj svakako pomoći bar podsećanje na to da su socioekonomska i politička sfera života jednog građanina nerazdvojne i međusobno uslovljene.

Pretpostavka o prožetosti političkog sa drugim aspektima života nije spojiva sa svođenjem politike na izbore, a zloupotrebe koje kroje ishode izbornog procesa počivaju upravo na ovom holističkom uvidu. Trgovina glasovima je svrha koja se ispunjava na izbornom mestu, ali da bila moguća i delotvorna, sistem koji je održava mora biti sveprisutan. Kljentelističke mreže ne razlikuju privatno od javnog, ne razdvajaju politiku od ekonomije, nije im stalo do podele vlasti. One postoje stalno, ne poštuju početak izbornog procesa, ne haju za predizbornu tišinu, kao što se ni ne gase kada se izbori okončaju. Strukture međusobne ucenjenosti ne razlikuju čak ni pristalice vladajuće političke opcije od njihovih, jednako ucenjenih, političkih neistomišljenika – obe grupe suočene su sa istom pretnjom i od obe grupe se jednako zahteva poslušnost. Mehanizmi zaštite od kljentelizma moraju slediti istu holističku logiku.

Promena vlasti nije garant promene strukture na kojoj je stara vlast počivala. U kljentelističkom društvu bez rastakanja osnovnog mehanizma koji drži glasače poslušnima nije moguće doći do izbora u kojima oni slobodno glasaju u skladu sa svojim uverenjima. Do prekida začaranog kruga može doći spontano, tako što će ekonomski razvoj države građanima otvoriti pristup većem broju bolje plaćenih i sigurnijih radnih mesta, te učiniti partijske ucene radnim mestom i na radnom mestu manje delotvornim. Ipak, smisao dijaloga o izborima, predstojećim ili bilo kojim drugim, nije u iščekivanju spoljne nužnosti. Sam dijalog, bez obzira na nezavisnost stručnjaka koji u njemu učestvuju, jeste oblik političkog delovanja utoliko što se ogleda u nastojanjima da se donese nova odluka o „ono[me] što može da bude i drukčije”. Uspeh ovog poduhvata zavisi od holističkog razumevanja politike, njene veze sa ekonomijom, pružanjem javnih usluga i socioekonomskim statusom, odnosâ na radnom mestu i važnosti svega ovoga za autonomiju u svakodnevnom životu građana. Ukoliko na ovaj način razumemo problem, važan aspekt rešenja ćemo pronaći u osnaživanju nezavisnosti radnika i poboljšanju uslova rada.

Borba za sigurnije i bolje plaćeno radno mesto postaje političko pitanje prvog reda onog trenutka kada nesigurnost radnog mesta i niska zarada počne da dovodi do neautonomnih odluka na biralištima i, prema tome, do nelegitimnih političkih ishoda. Legitimitet izbora zavisi od autonomije birača. Dalje, trajnost klijentelističkih odnosa ocrtava se u neprekidnoj predizbornoj kampanji. Ovaj kontinuirani proces ne može se uspešno urediti privremenim kontrolnim mehanizmima, ograničenim na trajanje izbornih radnji. Zato dijalog o izborima mora imati strateški karakter i osloboditi se rokova vezanih za konkretne izbore. Na kraju, u uslovima guste isprepletanosti partijskog uticaja, državnih ekonomskih mera i rada privatnih preduzeća koja zamagljuje granice privatnog i javnog, nije korisno učitavati granicu između države i privrede i regulisati isključivo rad javnih preduzeća i državnih službi. Nije delotvorno osloniti se na ovu nepostojeću granicu jer privatne firme, od medijskih kuća do fabrika, mogu takođe sprovesti partijsku politiku.

Zaštita prava radnika nije anahronizam vremena u kome se podrazumevala veza između privrede i politike, prenesen iz pravne tradicije koja je uključivala ustanove poput društvenog pravobranioca samoupravljanja i samoupravnih sudova, već nužna pretpostavka valjanosti čak i minimalne (izborne) političke participacije građana. Zato bi dodatni ishod dijaloga o izborima trebalo da bude ukazivanje na važnost sprečavanja političkih pritisaka na *svakom* radnom mestu, te u osnaživanju i usmeravanju rada postojećih državnih ustanova koje reaguju na ugrožavanje slobode i ravnopravnosti, uključujući sudove, poverenika za zaštitu ravnopravnosti i ombudsmana. Takođe, pošto se u suzbijanju klijentelizma nije moguće osloniti isključivo na rad državnih organa i volju vlasti da čuva radnike od sebe same, sindikate bi trebalo posebno podržati u aktivnoj podršci radnicima koji bi zbog svojih političkih uverenja trpeli štetu na radnom mestu. Na kraju, iako osnivanje novih regulatornih tela ne garantuje njihovu delotvornost i nezavisnost, mogu se formirati i posebne ustanove koje bi se bavile ovim problemom.

3. BOJKOT IZBORA I IZBORNI DIJALOG: NEKOLIKO REČI O SIMETRIJI

Razumevanje političke participacije koje u vremenskom i sadržinskom smislu nadilazi učešće građana na izborima i shvatanje politike koje je šire od partijskih (pred)izbornih aktivnosti i postizbornog partijskog angažovanja u institucijama izvršne ili zakonodavne vlasti, jednako su važne pretpostavke za uspeh bojkota izbora kao i za uspeh reforme izbornog sistema.

Ako razlozi za bojkot izbora proističu iz njihove nelegitimnosti, neravnopravnih izbornih uslova koji jednoj strani izvesno obezbeđuju pobjedu, onda se i efekti bojkota moraju ocenjivati u svetlu kapaciteta za promenu ovih uslova. I bojkot izbora i dijalog o njima trebalo bi da imaju isti cilj, unapređenje izbornih uslova, kao i isti vremenski okvir, postojanost do nekih predstojećih, legitimni(ji)h izbora. Bojkot izbora i dijalog o izborima tako dele i uzroke i kriterijum svoje uspešnosti.

Iako je instrumentalni cilj stranaka i pokreta koje u njemu učestvuju bolji budući izborni rezultat, bojkot izbora je neuspešan ukoliko ne doprinese promeni izbornih uslova. Podrazumevajući dobrovoljno povlačenje iz usko shvaćenog političkog polja usled nelegitimnosti uslova koji u njemu vladaju, bojkot mora podrazumevati politiku van izbora i ponuditi kontinuirane vaninstitucionalne političke aktivnosti. U suprotnom, bojkot će se svesti na izolovani simbolički čin neučestvovanja na izborima, iščekivanje narednog izbornog ciklusa i prizivanje promene *deus ex machina*. Među šumpeterovski shvaćenim „činjenicama demokratskog procesa”, svedenim na odabir predstavnika, (Pavićević i Simendić, 2016: 169) nema mesta za bojkot van izbora. Bojkot zato, da bi mogao da doprinese pravednijim izborima, mora da počiva na shvatanju politike koje je šire od njih.

Ako je bojkot deo bilo kakve političke strategije a ne izraz političke nemoći, stranke i pokreti koji su se opredelili za njega svoje političko delovanje moraju usmeriti ka temeljima sistema koji smatraju nelegitimnim. Političko organizovanje na radnom mestu i snažnije povezivanje sa sindikatima slične političke orijentacije ovde može biti posebno važno i to bar na četiri načina. Prvo, u najužem smislu, može ponuditi pomoć u ostvarivanju prava radnika ukoliko se oni nađu pod političkim pritiskom i time ohrabriti birače da istupe i raskinu klijentelističke mreže kojih su deo. Drugo, upućenost na radno mesto može proširiti opseg političke borbe povezujući je sa sindikalnom borbom, a mogućim protestnim aktivnostima dodati i sredstva pritiska iz sindikalnog repertoara, poput štrajkova. Treće, usmerenost političkih organizacija na sferu rada i druge navodno nepolitičke aspekte svakodnevnog života može doprineti boljem razumevanju potreba birača i njihovom artikulisanju na izborima. Četvrto, ne samo da je rad nužnost i za pristalice vlasti i za njihove političke protivnike, već su i klijentelistički odnosi slepi za ideologiju, te i jedne i druge jednako zarobljavaju. Zato usmerenost opozicionog političkog delovanja na poboljšanje uslova za sve radnike može olakšati napetosti i ublažiti podele između onih koji dele socijalni položaj, ali ne i ideologiju.

Peto, u najširem smislu, ako je borba za bolji položaj radnika važan deo borbe za fer izbore, onda bi nadmetanje vlasti i opozicije u zalaganju za prava radnika i njihovom ostvarivanju stvorilo političku dinamiku koja bi olabavila ili barem demonopolozivala klijentelističke pritiske, te doprinela slobodnijim izborima.

LITERATURA I INTERNET IZVORI

- Aristotel. 2003. *Nikomahova etika*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- CeSID. 2019. *Dijalog o izborima 2020: Finansiranje izbornih kampanja, Pristup medijima, Birački spisak i izborna administracija, Obezbeđivanje biračkog prava*. Dostupno na: <https://bit.ly/21V94uM>; <https://bit.ly/2It0KSI>; <https://bit.ly/2kpypN7>; <https://bit.ly/21V1jF7> (jun 2020).
- CRTA. 2019. *Crta preporuke za unapređenje izbornih uslova do 2020. godine*. Dostupno na: <https://crtars/preporuke> (jun 2020)
- Eurostat. 2020a. *Income quintile share ratio S80/S20 for disposable income by sex and age group - EU-SILC survey*. Dostupno na: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_di11&lang=en (jun 2020)
- Eurostat. 2020b. „Unemployment in the EU regions: Unemployment rates in the EU regions ranged from 1.3% to 30.1% in 2019”. *Newsrelease*, 24. april 2020. Dostupno na: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10749957/1-24042020-AP-EN.pdf> (jun 2020).
- Karabeg, Omer. 2017. „Ako hoćeš posao - javi se Izetbegoviću i Vučiću”, *Radio Slobodna Evropa*, 14. maj. Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/most-zaposljavanje-bih-srbija-/28486219.html> (jun 2020).
- Kitschelt, Herbert. 2008. „The demise of clientelism in affluent capitalist democracies.” U *Patrons, Clients, and Policies: Patterns of Democratic Accountability and Political Competition*, ured. Herbert Kitschelt i Steven I. Wilkinson, 298-321. Cambridge: Cambridge University Press.
- Krek, Maja. 2018. „Šta znači 'prosečna zarada' ako je većina nema.” *Peščanik*, 4. januar. Dostupno na: <https://pescanik.net/sta-znaci-prosecna-zarada-ako-je-vecina-nema/> (jun 2020).
- Narodna skupština Republike Srbije. 2019. „Zakon o javnim preduzećima”, *Službeni glasnik Republike Srbije* 88/2019.
- Pavićević, Đorđe, Marko Simendić. 2016. *Disciplinovanje demokratije: klasične kritike i moderna sporenja*. Beograd: Fabrika knjiga.
- Republički zavod za statistiku. 2017. *Koncepti zaposlenosti – registrovana i anketna zaposlenost*. Dostupno na: <https://www.stat.gov.rs/istrazivanja/methodology-and-documents/?a=24&s=2400> (jun 2020).
- Republički zavod za statistiku. 2020. *Kretanja na tržištu rada u prvom kvartalu 2020*. Dostupno na: <https://www.stat.gov.rs/vesti/20200529-anketa-o-radnoj-snazi-ikv-2020/?s=2400> (jun 2020).

Dušan Spasojević*

STRUKTURALNI DEFEKTI IZBORNOG ZAKONODAVSTVA SRBIJE

Sažetak:

U ovom tekstu razmatramo parcijalni rascep, odnosno temetsku podelu (issue divide) koja se javila u partijskom sistemu Srbije u vezi sa odlukom o učešću na izborima. Partijski sistem od izbora 2014. karakteriše fragmenitizacija opozicionog bloka koji je izdelfen brojnim linijama podela. Opozicioni blok je podeljen duž osnovne ideološke linije između modernističkih i tradicionalističkih stranaka, ali i populističkom podelom na nove i stare aktere. Imajući u vidu značajan pad kvaliteta demokratije koji postaje očigledan u periodu nakon parlamentarnih (2016) i predsedničkih izbora (2017), opozicioni blok pokušava da nađe načine suprotstavljanja predominantnoj SNS. Pored građanskih protesta (2018-2019) opozicija koristi i bojkot rada parlamenta i bojkot izbornog procesa kao mehanizme delegitimizacije režima. Ipak, ovako neuobičajene mere izazivaju podelu unutar opozicionog polja pa se javljaju zagovornici i protivnici bojkota. Oslanjajući se na koncept parcijalnih rascepa, analiziramo ovu liniju podele, njenu interakciju sa starim rascepima kao i političke i taktičke posledice bojkota.

Ključne reči: *Izbori, bojkot, partijski sistem, parcijalni rascep.*

UVOD

Razumevanje društvenih i političkih sukoba kroz razmatranje najvažnijih linija konflikata je uobičajeni istraživački postupak u političkoj sociologiji. Konfliktost i pluralnost društva se uzimaju kao pretpostavke, pa se fokus pomera na razumevanje linija podela, tema na kojima su one zasnovane, strana koje zastupaju suprotstavljene argumente i načina na koji se gradi njihova argumentacija. Posebno intrigantan deo je razmatranje veze između birača i političkih aktera – u kojoj meri političari samo reflektuju podele koje ionako postoje u društvu, a u kojoj meri ih oni podstiču i oblikuju. Drugim rečima, da li je reč o procesu koji ide s vrha društva (top-down) ili izrasta iz razlika među građanima (bottom-up)? I da li je stalno reč o istom smeru ili on predominantno zavisi od teme, odnosno od slučaja do slučaja?

---

* Doc. dr Dušan Spasojević, docent, Beogradski univerzitet – Fakultet političkih nauka.

U ovom tekstu razmatramo niz političkih sukoba koji se javljaju u Srbiji u poslednjih 10 godina, a koji reflektuju visok stepen nezadovoljstva stanjem demokratije u Srbiji. Ti sukobi su artikulisani kroz različite vidove nezadovoljstva, ali pre svega referišu na pitanje kvaliteta demokratskih procesa (tj. na izborne uslove) i na slabosti političke ponude. U odnosu na ove teme se javlja određeni broj novih aktera, kao i podele unutar i između strarih aktera. Zbog toga koristimo konceptualni okvir parcijalnih rascepa, nastao na temeljima klasične teorije socijalnih rascepa. Ovaj koncept pokazuje da je u određenim slučajenima moguće da dođe do relativno kratkotrajne ali značajne podele unutar političkog prostora koja je zasnovana na stavovima i uverenjima, koja deli političke aktere na dve ili više grupa, ali koja uprkos svom značaju i snazi nema posebno utemeljenje u duštvenoj strukturi i socio-demografskim razlikama.

U prvom delu rada ćemo ukratko objasniti koncept parcijalnih rascepa i njegov teorijski profil, zatim ćemo razmotriti politički kontekst i nekoliko najočiglednijih primera koji se mogu analizirati ovim okvirom, da bi u poslednjem delu rada fokus bio na aktuelnoj kampanji za bojkot parlamentarnih izbora 2020.

1. PARCIJALNI RASCEPI – RAZUMEVANJE POJMA

Anallize izbornog ponašanja se često oslanjaju na koncept socijalnih rascepa, odnosno na veze koje postoje između biračkog tela i političkih partija. Socijalni rascepi, prema razumevanju Bartolinija i Maira¹ imaju trodelnu strukturu povezujući društvene grupe (socio-demografski element), vrednosti koje dele članovi grupe (ideološki element) i stranke koje predstavljaju članove grupe (organizacioni element). Međutim, u političkoj realnosti, a naročito u nestabilnim partijskim sistemima ili periodima krize i rekonstituisanja ovih veza između društva i partija, je teško locirati sva ova tri elementa. Zbog toga Dign Kraus razmatra načine na koje može da zadrži sržne elemente teorije, ali da je učini fleksibilnijom tako da obuhvati veći broj slučajeva. Jedan od načina je i uvođenje gradacije između razlika, podela i rascepa, pri čemu samo rascepi imaju sva tri elementa u saglasju, dok se kod podele (divide) javljaju dva elementa; kod razlike je prisutan samo jedan².

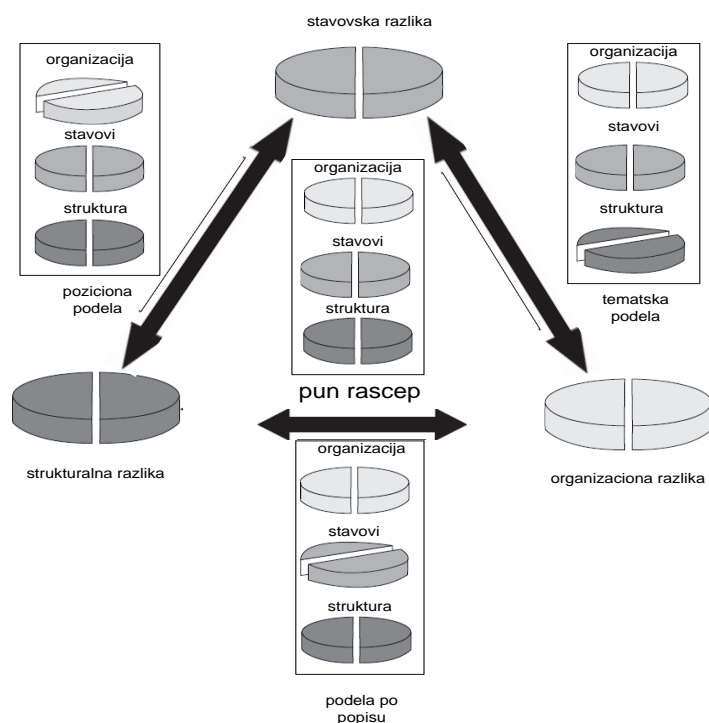
¹ Bartolini, Stefano & Peter Mair (1990), *Identity, Competition, and Electoral Availability: The Stabilisation of the European Electorates 1885–1985*, Cambridge: Cambridge University Press.

² Kevin Deegan-Krause (2013) Full and Partial Cleavages, *The Handbook of Political Change in Eastern Europe*, Third Edition.

Podjele mogu biti pozicione (strukturalne), popisne i tematske. Pozicione (strukturalne) podjele podrazumevaju vezu između vrednosti i društvene grupe, ali bez jasne artikulacije na organizacionom nivou, odnosno bez stranke ili pokreta koga grupa podržava. Popisna podjela podrazumeva preklapanje demografskih i vrednosnih elemenata; Dign Kraus smatra da je ovo najamjnije verovatna vrsta podjele, ali se može razviti kada nepostoji jasan grupni identitet. Tematska podjela se bazira na preklapanju vrednosne i organizacione komponente, što znači da ih od rascepa razlikuje nedostatak jasnog strukturalnog elementa. Ipak, „ove podjele mogu imati značajan politički uticaj, ali ne moraju trajati duže od jednog izbornog ciklusa jer nemaju socijalno utemeljenje”³. Ove podjele Kraus poredi sa političkim rascepima, odnosno Lajphartovim *issue dimensions*. Tematske podjele začajne su i zbog toga što se najčešće javljaju u savremenoj političkoj praksi, kada je sve teže da dođe do uspostavljanja trajnijeg ukorenjivanja stranaka u društvo i do veza sa grupama unutar biračkog tela.

Grafikon 1 – Pun rascep vs. podjela⁴

³ Kevin Deegan-Krause (2013) Full and Partial Cleavages, The Handbook of Political Change in Eastern Europe, Third Edition.

⁴ Izvor: Deegan-Krause (2007) New Dimensions of Political Cleavage, u Dalton, Klingemann (eds.), The Oxford Handbook of Political Behaviour, Oxford University Press, Oxford : 540

2. POLITIČKI KONTEKST PARLAMENTARNIH IZBORA 2020.

Ovi izbori su prvi koji se posle dva vanredna ciklusa 2014. i 2016. godine održavaju u redovnom terminu, odnosno nakon punog mandata skupštine. Period između dva izborna ciklusa ispunjen je predsedničkim i gradskim izborima koji su dodatno potvrdili teze da je izborna trka u Srbiji neravnomerna. U periodu pred same izbore su pristigli i redovni godišnji izveštaji o stanju demokratije, od kojih su neki i formalno klasifikovali Srbiju kao nedemokratsko društvo – odnosno, u terminima Freedom House izveštaja, kao hibridni režim⁵. Bez obzira na formalnu tipologiju režima, jasno je da svi relevantni izvori ocenjuju da u poslednjih nekoliko godina dolazi do očigledne krize demokratskih procedura i standarda, koji ionako nisu bili visoki.

O stanju demokratije dobro govore i tri protestna talasa koja su zapljusnuli Srbiju nakon izbora 2016. godine. Prvo se, zbog afere Savamala, pokrenuo niz građanskih protesta pod vođstvom inicijative Ne davimo Beograd. Ovi protesti obeležili su postizborni period. Zatim je nakon predsedničkih izbora 2017. buknuo tzv. Protest protiv diktature. Za razliku od Savamala protesta, ovaj protest je bio manje fokusiran i organizovan, ideološki prilično nekoherentan, pa nije čudo da se nakon iznenadne pojave i ugasio na skoro isti način. Poslednji protestni talas vezuje se za pokret 1od5miliona koji je nastao iz građanskih protesta nakon napada na Borka Stefanovića, jednog od lidera opozicije. Serija protetsnih šetnji organizovana je u zimu 2018. i 2019, ali se osim demonstracije nezadovoljstva širom Srbije, u političkom smislu nije ništa značajnije promenilo.

Svi ovi protesti imaju neke zajedničke elemente. Prvo, reč je o vaninstitucionalnom pritisku koja nastaje usled nereagovanja institucija sistema i odsustva poštovanja pravila. Drugo, svi ovi protesti se razvijaju na određenoj distanci od *mainstream* političkih partija. U nekim slučajevima je ta distanca veća, ali se odnos prema „starim partijama“, politici i političarima postavlja kao važna tema (dilema). Treće, svi protesti se jasno artikulišu u opoziciji prema režimu Aleksandra Vučića i vladajućoj SNS, čime se odnos prema opoziciji dodatno komplikuje jer ona predstavlja prirodnog partnera. Četvrto, ovi protesti se oslanjaju na protestnu tradiciju devedesetih godina – građanske proteste, ali ne uspevaju da u punoj meri ponove entuzijizam i snagu, te da ozbiljnije ugroze snagu režima.

---

⁵ Za detalje izveštaja pogledati <https://freedomhouse.org/country/serbia/nations-transit/2020>

Posmatrano u širem istorijskom kontekstu, protesti se po spomenutim karakteristikama naslanjaju na ranije pokušaje iskazivanja nezadovoljstva. Tako se, u određenoj meri, može proinaći zajednička crta sa kampanjom za “bele listiće” sa izbora 2012. godine (kada su građani pozivani da ponište listić i tako iskažu nezadovoljstvo izbornom ponudom), grupacijom NOPO – Ni jedan od ponuđenih odgovora sa sličnim zahtevima, ali i uspehom fiktivnog kandidata Ljubiše Preletačevića Belog na predsedničkim izborima čija je kampanja zasnovana na kritici politike i političara u Srbiji. Sve ove ideje, zajedno sa pojavom novih stranaka (o čemu pišemo detaljnije u narednom delu) pokazuju visok stepen nepoverenja u političke aktere i institucije.

3. POLITIČKI PEJZAŽ 2020

Nije lako objasniti politički pejzaž s kojim dočekujemo parlamentarne izbore. Linije podela koje su karakterisale Srbiju do izbornih ciklusa 2012. godine i dolaska SNS na vlast su i dalje prisutne⁶, ali ih je sve teže formulisati i izmeriti njihov značaj. To se možda najbolje vidi na pitanju Kosova, koje je istovremeno najvažnije pitanje i „pitanje svih pitanja“, ali i pitanje koje na volšeban način nestane sa agende i ne spominje se mesecima. Ipak, u ideološkom pejzažu Srbije je moguće uočiti neke pravilnosti.

Za razumevanje je neophodno da se vratimo u 2102. godinu kada se postavljaju temelji današnje konfiguracije. Uspeh SNS zasnovan je pomeranju starih linija rascepa/podela u drugi plan i uvođenju novih tema na političku agendu. Time je SNS obezbedio da lakše odbaci „ideološki prtljag“ iz radikalnog perioda i da se predstavi kao nova stranka⁷. Partijskim sistemom dominirale su centripetalne sile, velike stranke (poput DS i SNS) su profitirale od ulaska u ideološki centar. Period nakon izbora karakteriše vrtoglavi uspod SNS pod Vučićem, kao i strahoviti napadi na DS, pa sledeće izbore dočekujemo u modelu koji formalno podseća na Sartorijev sistem sa predominantnom strankom⁸. Ipak, u odnosu na Sartorijev model, nedostaje važna ideološka komponenta. Naime, SNS se postavlja kao sveobuhvatna stranka koja zauzima centar političke scene, a zahvaljujući krizi opozicije (koja je u značajnoj meri izazvana delima SNS) i njenoj iscepanosti, Naprednjaci mogu da se dosta komforno osećaju u svojoj programskoj poziciji. Sveobuhvatnost naprednjaka se dodatno ojačava uvođenjem koalicionih

⁶ Spasojević, Dušan & Stojiljković, Zoran. (2020). *Između uverenja i interesa*. Fabrika knjiga. Beograd.

⁷ Spasojević, Dušan (2019). Riding the wave of distrust and alienation – new parties in Serbia after 2008, *Politics in Central Europe* Vol. 15, No. 1, pp. 139-162.

⁸ Sartori, Giovanni (2002), *Stranke i stranački sustavi*, Zagreb: Politička misao.

partnera koji obuhvataju skoro sve ideološke opcije, što pervertira ideju sveobuhvatnih partija (jer se kod njih ipak može uočiti osnovna ideološka crta). Naravno, ovakva ideološka nekonzistentnost je moguća u sistemu u kojem SNS ima medijsku dominaciju i kada javnost nije u stanju da efikasno propituje nedoslednosti⁹.

Dakle, u centru ideološkog prostora se nalazi *uber catch-all* SNS. Istovremeno, ideološki prostor je sužen još od izbora 2012, što znači da nema puno stranaka na krajevima scene, iako bi to bilo donekle logično imajući u vidu ovu zauzetost centra.

Zbog čega dolazi do ove konfiguracije? Prvo, centripetalnost iz 2012. je bila „opravdana“ promenjenim okolnostima, odnosno stvaranjem pro-evropskog konsenzusa¹⁰. Sadašnje političke okolnosti ne nude teme koje mogu biti polarizujuće, odnosno SNS radi sve da se te teme ne pojave na vrhu agende (ali neke od njih, poput Kosova, drži u rezervi za svaki slučaj). Drugo, u periodu nakon izbora 2014. se pojavila nova linija podele izazvana jačanjem krajnje desne stranke Dveri i pojavom nove stranke – Dosta je bilo. Ova dva aktera su uspela da nametnu tezu o potrebi odlaska starih stranaka sa scene i da otvore prostor za nove igrače, a linija podele se razume i kao populistički rascep, odnosno rascep između starih i novih stranaka. Ipak, nakon izbora 2016. i sve očiglednijih represivnih mera, ove dve stranke prihvataju saradnju sa starim strankama, pa ova linija podele postaje manje vidljiva (iako ne nestaje, makar na nivou političkog narativa). Ovakva situacija ima dve posledice – sa jedne strane, stvaranje linije podele vlast vs. opozicija kao glavnog rascepa današnje Srbije i delimično smanjivanje ideoloških razlika između opozicionih stranaka.

Do smanjenja ideološkog intenziteta dolazi među strankama koje pokušavaju da se konsoliduju kroz saradnju, što znači da ni njima nije u interesu da radikalizuju svoje ideološke pozicije koje bi onda postale prepreka. To se najbolje vidi na postepenoj de-radikalizaciji Dveri, koje pokušavaju da se prepozicioniraju u desni centar sa krajnjih pozicija. U nešto širem kontekstu, ova pojava je najvidljivija kod svih stranaka koje čine Savez za Srbiju.

Ideološka prekompozicija je donekle isprepletana sa nastajućim glavnim rascepom, podelom na stranke vlasti i opozicije odnosno *regime cleavage*. Za početak, linija podele na vlast i opoziciju nije skroz očigledna i postoji nekoliko stranaka sa nejasnim statusom. Na strani vlasti

---

⁹ Spasojević, Dušan & Stojiljković, Zoran. (2020). *Između uverenja i interesa*. Fabrika knjiga. Beograd.

¹⁰ Za detalje pogledati zbornik *Javne politike u izbornoj ponudi* (2012), Zoran Stojiljković i Gordana Pilipović (ur.), Beograd: Konrad Adenauer Stiftung.

su nesporno naprednjaci i socijalisti, kao i niz manjih stranaka koje čine vladajuću koaliciju (SDP, PUPS i JS su verovatno najznačajnije). Na drugom kraju se nalaze stranke opozicije, okupljene u Savez za Srbiju (DS, NS, SSP, Dveri i druge), stranke van saveza poput SDS, Nova i PSG, kao i građanski pokreti poput Ne davimo Beograd. Na zamišljenoj skali između ova dva bloka se mogu rasporediti preostale stranke: to su, pre svih, SRS u svojoj uobičajenoj ulozi prijateljske opozicije prema SNS/SPS (uobičajenoj u smislu da su tokom devedesetih igrali istu ulogu prema Miloševiću), a zatim i stranke koje imaju parcijalno opozicioni narativ, ali se nalaze u vladavinskoj koaliciji sa SNS na nekim nivoima (npr. LSV), stranke opozicije koje se su po nekim pitanjima bliže vlasti nego opozicionim partijama (npr. LDP), kao i stranke koje su formalno opozicione, ali skoro nikada ne saraduju sa drugim opozicionim strankama (DjB, DSS ili Nova Srbija Velje Ilića). Na ovo treba dodati i stranke/pokrete koji su pod kontrolom/pokroviteljstvom vlasti poput Srpske Desnice (Miša Vacić) ili pokreta Levijatan. Već sam uvid u gornji pasus pokazuje koliko je teško definisati pozicije stranaka, kao i koliko je opoziciona politička scena atomizovana.

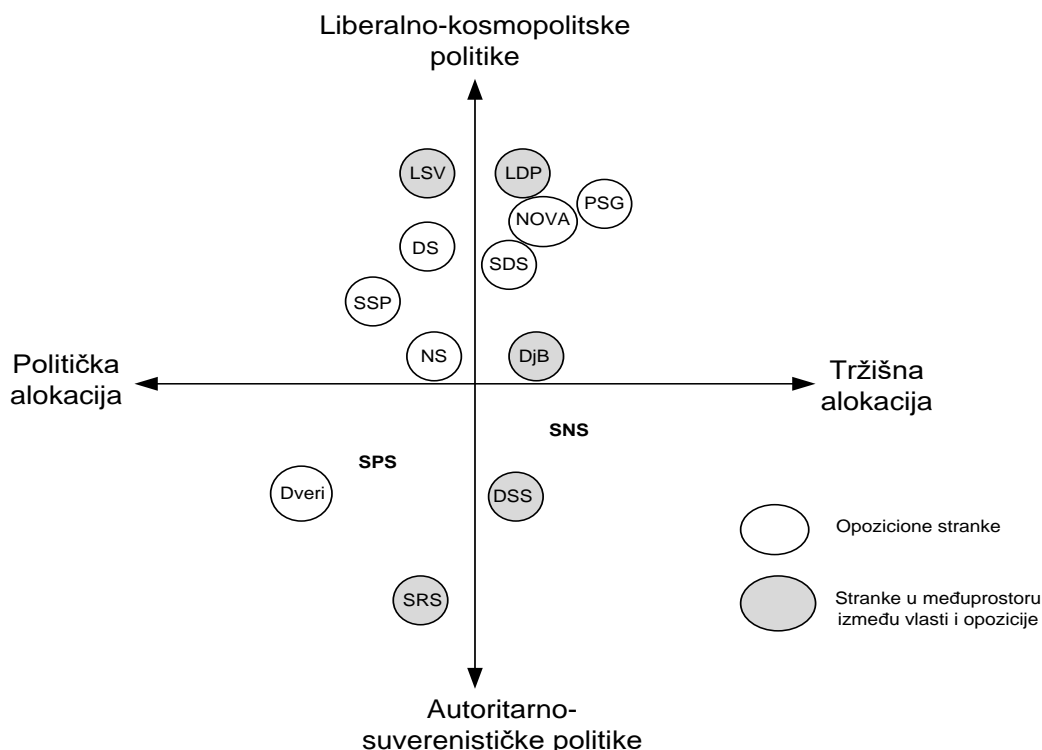
Ukoliko pokušamo da predstavimo raspored stranaka u ideološkom prostoru¹¹, to bi izgledalo ka na Grafikonu 2. U odnosu na celokupnu scenu moguće je formulisati nekoliko zaključaka: (1) opozicija je raspoređena svuda oko SNS, što naprednjacima ojačava/olakšava zadržavanje pozicije u centru; (2) podeljenost opozicije joj otežava da ideološki kritikuje SNS, odnosno da je „satera“ u jedan ugao i time formira jasnu ideološku liniju razdvajanja. Sa jedne strane, tradicionalističke stranke najčešće napadaju SNS zbog servilnosti prema Zapadu i iz straha da će priznati nezavisnost Kosova („dovedeni su da završe posao“); sa druge strane, modernističke partije tvrde da su naprednjaci lažni „evropejci“ i da samo formalno izvršavaju obaveze u pristupnom procesu. Sve ovo dovodi do povremenih ideoloških sukoba, na kojima često insistiraju i stranke u međuprostoru, pa LDP i LSV ističu Dveri i njihov nacionalistički stav, dok se SRS i DSS povremeno sukobljavaju sa građanskim delovima opozicionog bloka. Ipak, (3) deluje da se i sa pozicione i sa opozicione strane razvio potpun ideološki spektar. Iako je ova

---

¹¹ Pozicioniranje stranaka na ideološkim grafikonima je dosta komplikovan posao zbog postojanje velikog broja kriterijuma, slabe ideološke diferenciranosti stranaka i specifičnog ideološkog prostora u Srbiji. Takođe, različita veličina stranaka podrazumeva da imaju i različit „zahvat“ ideološkog prostora, odnosno različitu ideološku širinu. Na primer, da bi adekvatno predstavili poziciju SNS, verovatno bi nam bio potreban grafički prokaz sa veoma velikim krugom koji bi istovremeno simbolizovao ideološku heterogenost i visoku podršku birača. Za detaljniju analizu ideoloških profila pogledati Spasojević, Dušan & Stojiljković, Zoran. (2020). *Između uverenja i interesa*.

situacija dugoročno neodrživa, ona delimično podseća na dualne partijske sisteme, kakvi postoje u Severnoj Irskoj i donekle u Makedoniji.

Grafikon 2 – Ideološki prostor u Srbiji pred izbore 2020.

U narednom delu rada ćemo pokazati kako je ideja bojkota modifikovala političku scenu u Srbiji i dodatno zakomplikovala njeno razumevanje.

4. NAJAVA BOJKOTA I PREGRUPISAVANJE AKTERA

Građanski protesti kao reakcija na napad na Borka Stefanovića počeli su u novembru 2018. godine i ubzo su se veoma omasovili. Od samog starta su se postavljala uobičajena pitanja oko zahteva i organizacije protesta. Prvi problem je rešen fokusom na zahteve za ostavku ministra policije Stefanovića, da bi se kasnije reagovalo proširenje zahteva zbog ignorisanja protesta od strane RTS. Ipak, za našu temu je zanimljivije pitanje organizacije jer se tu najjasnije vidi dilema politički/stranački vs. građanski protest, kao i pitanje odnosa između i unutar opozicionih stranaka.

Prve mesece protesta kao govornici su obeležili predstavnici javnosti, stručnjaci, profesori univerziteta i aktivisti. Pristup kamionu sa koga se govorilo (u Beogradu, gde su održavani najmasovniji protesti) nije bio dozvoljen političarima. Takođe, proteste širom Srbije su organizovale različite grupe, što je dovodilo do ideološke heterogenosti. Tako su prvim protestima prisustvovali i rusofilni desničari, LGBT aktivisti i pripadnici antikapitalističkih organizacija. Ipak, od samog starta je bilo jasno da opozicija logistički podržava proteste i da se to pre svega odnosi na stranke nešto ranije osnovanog Saveza za Srbiju.

Taj odnos „saradnje na distanci“ je počeo da bude sve problematičniji. Sa jedne strane, protesti jesu organizovani zbog napada na funkcionera SzS, a prvi protest jeste i zakazala sama opozicija. Takođe, protesti su se obraćali opoziciji i najveći deo učesnika jesu potencijalni glasači opozicije. Sa druge strane, protest je iznedrio neke lidere koji su kreirali distancu prema političarima. Jedan od njih, glumac Branislav Trifunović, je smatrao da će građani izvižditi političare i da im nije mesto među govornicima. Ova napetost trajala je nekoliko nedelja, što je uticalo i na funkcionisanje i popularnost protesta. Napetost je privremeno razrešena tako što su, nakon zahteva protestanata, članice Saveza za Srbiju formulisale i potpisale Sporazum s narodom kao svojevrsnu zajedničku platformu. Nakon ovoga je „dozvoljeno“ učešće političara na protestima, došlo je do unifikacije protesta pod sloganom 1od5miliona, ali i do određenog pada masovnosti. Ipak, pad masovnosti je već krenuo da se oseća i pre samog sporazuma, tako da se krivica za to ne može svaliti samo na SzS. Preuzimanje protesta od strane opozicije dovelo je do neslaganja oko govornika, pa su svoje nezadovoljstvo izražavali različiti građanski aktivisti koji su postali nepoželjni, ali i neki političari. Protesti su kulminirali velikim mitingom ispred narodne skupštine 13. aprila, da bi nakon ovoga događaja bili i suštinski okončani, iako su nastavljene neke od aktivnosti u manjem obimu i bez masovne podrške.

Fokus javnosti u vezi sa Sporazumom sa narodom je bio na obećanju da će se opozicija zajednički boriti za slobodne medije i poštene izbore, ali i da, ukoliko se ne ispune uslovi za fer izborni proces, na izborima neće učestvovati, kao i da će napustiti skupštine koje krše osnovna demokratska načela. Zbog toga su prve mere opozicije bile napuštanje parlamenata – nacionalnog, pokrajinskog, beogradskog i brojnih lokalnih samouprava. Ova mera nije prošla bez određenih dileme – pa su se javljali povremeni prekidi bojkota ili rasprave oko prekida jer su teme na dnevnom redu bile od velikog značaja. Takođe, ekspertski tim 1od5 miliona je izradio

preporuke koje su u praksi svedene na zahtev za 6-9 meseci slobodnih medija kao minimalni preduslov učešća opozicije na izborima.

Leto 2019. su obeležili iznenadni okrugli stolovi na FPN koji su su „prerasli“ u pregovore pod okriljem EU, tokom oktobra i novembra 2019. Učešće u razgovorima na FPN, kao i pregovorima u Narodnoj skupštini, su izazvali nove dileme u opozicionom bloku, ali je najveći deo stranaka učestvovao, a onda i vremenom odustajao od pregovora jer ih je smatrao beskorisnim. Nakon što je postalo očigledno da do izbora nema 6-9 meseci za ispunjenje postavljenih uslova, SzS je u septembru proglasio bojkot narednih izbora. I ova odluka je bila delimično osporavana, jer je deo opozicionih aktera odluku smatrao preranom jer su pregovori i dalje bili u toku. Ovo se posebno odnosilo na pro-evropske stranke koje su smatrale da je internacionalizacija problema od velikog značaja i da EU jeste jedan od mehanizama pritiska na vlast. Takođe, ove stranke su godinama gradile odnose sa EU partnerima i imale su više da izgube ovom odlukom, u poređenju sa anti-evropskim partijama ili novosnovanim organizacijama. Odluka o bojkotu ili učešću na izborima je tako postala primarno političko pitanje u Srbiji tokom narednih meseci. Takođe, na ovo pitanje je reagovala i vlast davanjem manjih ustupaka (izbor nekoliko članova REMa), ali i smanjenjem izbornog cenzusa na 3%, što je ocenjeno kao potpuno neprihvatljiva izmena pravila u izornoj godini i svojevrsno nameštanje izbornih uslova kako bi se u parlamentu obezbedio kakva-takav pluralizam. Sve ovo je samo dodatno raspirilo rasprave o bojkotu.

5. BOJKOT KAO PARCIJALNI RASCEP?

Iako je bojkot inicijalno proglašen sredinom septembra 2019, uspostavljanje liste stranaka u bojkotu je trajalo do samog roka za predaju lista za izbore, tj. do juna 2020. Na koji način su se stranke raspodele u odnosu na ovu temu?

Najtvrdje jezgro bojkota je u startu činio vodeći blok SzS – NS, SSP, Dveri i DS, dok su o bojkotu nešto duže razmišljale stranke van saveza, poput Pokreta slobodnih građana, ali su i oni prelomili ka bojkotu. Na ovaj način je bojkotni blok dobio veliki zalet jer su skoro sve stranke iz grupe nespornih opozicionih stranaka optirale za bojkot (zanimljiv izuzetak je bila NOVA stranka koja je odluku pomerila za trenutak kada se raspišu izbori). Stranke koje smo pozicionirali u međuprostor (npr. DSS) su imale razumevanja za bojkot, ali se nisu jasno izjašnjavale.

U samom startu je odluku o izlasku na izbore donela nova formacija UDS (Ujedinjena demokratska Srbija), koju čine bivši istaknuti članovi DS, GSS, LDP i SDS, ali i neke nove stranke poput SMS.

Ipak, uprkos ovoj formalnoj unisonosti bloka bojkot opozicije su se uočavali neki procepi. Od samog starta rasprave o bojkotu se vodila debata o eventualnom učešću na lokalnim izborima. Zagovornici izlaska su smatrali da nije dobro predati vlast u opštinama u kojima je opozicija na vlasti, da je važno ostvariti „male pobede“ koje bi služile kao ohrabrenje i najava promena (po analogiji sa lokalnim izborima 1996.), kao i da se time ne ugrožava bojkot nacionalnih izbora i institucija. Ipak, kako je osnovni narativ bojkot kampanje bio da je u pitanju vrednosna, a ne taktička opcija, bilo je teško formulisati objašnjenje koje bi bilo prihvatljivo i jasno. Uprkos ovakvom stavu, odluku o učešću na lokalnom nivou su donela dva opoziciona gradonačelnika-Zelenović (Šabac) i Paunović (Paraćin), a postojale su informacije o brojnim grupama građana koje se organizuju pod pokroviteljstvom stranaka u bojkotu (ove informacije su se kasnije pokazale kao tačne). Ovo je bila prva pukotina u bojkotnom bloku, nastala pre prekida kampanje zbog epidemije Korona virusa.

Druga pukotina se javila unutar samih stranaka u bojkotu. Najočigledniji sukob se dešavao u DS i iako bojkot nije bio jedini izvor nesuglasica, čini se da je dodatno ojačao konflikt. Nije čudno što se neslaganje javilo baš kod demokrata. Pred činjenice da je u pitanju stranka sa najrazvijenijim unutrašnjom dinamikom¹² i kakvim-takvim pluralizmom, u pitanju je stranka koja ima aktivno sećanje na neuspešni bojkot 1997. godine, ali i stranka koja je imala više da izgubi bojkotom – institucionalni status i budžetsko finansiranje (naročito bitno jer je stranka u velikim dugovima). Na sličan način je rezonovala i SDS. Ova pozicija se donekle može razumeti i kroz spomenutu napetost starih i novih političara. DS je stranka sa dugom tradicijom koja podrazumeva i naviknutost na institucionalnu borbu, ali i na borbu u neravnopravnim uslovima. Sa druge strane, na primer, se nalaze Dveri koje su tek po prvi put ušle u institucije (što ih je, uzgred rečeno, dosta izmenilo) i koje su po prirodi naklonjeni vaninstitucionalnom, provokativnom, pa i konfliktnom delovanju.

---

¹² Stojiljković Zoran & Spasojević Dušan (2016). Organizational Structures of Political Parties in Serbia in Katarzina Sobolewska-Myslik, Beata Kosowska-Gastol, Piotr Borowiec (eds.) *Organizational Structures of Political Parties in Central and Eastern European Countries*. Krakow: Jagiellonian University Press. (pp. 369-390).

Konačno, treći izazov bojkotu se javio iz javnih rasprava. Kao što su brojne javne ličnosti zagovarale bojkot, nasuprot njih se javio niz aktera koji su osporavi samu ideju, njenu primenljivost (tj, verovatnoću uspeha), ali i kasniju realizaciju. Deo ovih rasprava se vodio preko društvenih mreža i pokazao je da je stepen neslaganja i netrpeljivosti između dve grupe samo rastao tokom vremena. Žar u debati je podsetio na nekadašnju debatu pristalica i protivnika belih listića, a i sama argumentacija je bila prilično slična. Sa jedne stranke, bojkot kampanja je predominantno nastupala iz normativnog aspekta kroz želju da povuče pristanak za vladanje i da režimu oduzme legitimitet, dok su kritičari bojkota smatrali da takav pristup ne može dati rezultate zbog niske mobilizacije građana i nezainteresovanosti međunarodne zajednice, te da se pod ovim režimom nikada neće stvoriti uslovi za demokratske izbore.

Ipak, najveći izazov za bojkot se javio nakon epidemije koja je pokazala da autoritarne tendencije vlasti jačaju, a da raste nezadovoljstvo građana¹³. Tako se javila potreba da se preispita odluka o bojkotu¹⁴, a dodatnu konfuziju je stvaralo nećkanje nekih lidera SzS i kritika dotadašnje kampanje bojkota kao previše mlake i neprimetne, kao i ponovno donošenje (potvrđivanje) odluke o bojkotu. Sve to je rezultiralo istupanjem Pokret slobodnih građana iz bojkotnog bloka, dok je Nova stranka donela očekivanu odluku da ide na izbore. Usled nedostatka zajedničke strategije, odluku o izlasku na izbore je doneo i DjB. Nakon svega toga je podneto nekoliko lista za lokalne izbore u kojima učestvuju SDS, NOVA i PSG, kao i neke neformalne inicijative i grupe. Takođe, pojavile su se i građanske liste koje su u nekoj meri povezane sa funkcionerima DS i SSP, pa su neki od njih isključeni iz članstva. Činjenica da se se ovo dešavalo u poslednjim satima prijavljivanja na izbore i samo dve nedelje pre održavanja izbora dobro govori o *ad hoc* karakteru ovih odluka, ali i o prikrivanju želje da se izađe na izbore do poslednjeg trenutka.

Možemo li pronaći neku logiku u uspostavljenju liniji podele u odnosu na bojkot ili reč o individualnim odlukama stranaka i lidera? Gledano iz socio-strukturne perspektive, ovu logiku je teško pronaći, jer se stranke i birači u oba bloka ne razlikuju po ovim karakteristikama. Zbog toga smatramo da je tematska podela, odnosno parcijalni rasep, prigodniji koncept za razumevanje. To bi značilo da postoji razlika na nivou organizacija (za i protiv izbora) i na nivou vrednosti, tj. argumentacije, ali da ne postoji značajnija statistička razlika na nivou samih birača.

---

¹³ Za analizu posledice epidemije na političke, ekonomske i društvene procese pogledati <http://mons.rs/> i specijalno izdanje *Javne politike, prava i slobode u doba pandemije*.

¹⁴ <https://www.autonomija.info/djordje-pavicevic-za-smenu-rezima-potrebna-je-masovna-mobilizacija.html>

Ovde se otvaraju još dva pitanja. Prvo se tiče stabilnosti podele na organizacionom nivou – za formiranje parcijalnog rascepa bi bilo važno da se umanju količina disonantnih tonova, odnosno neslaganja unutar stranaka koje pokazuju unutaršnju borbu oko ovog pitanja. To nas vodi to drugog (povezanog) pitanja – da li je reč o podeli koja je vezana samo za ove izbore ili će ova dilema ostati relevantno pitanje i za buduće opozicione akcije? Iako ne postoji jasno formulisan kriterijum trajanja neke podele da bi se ona klasifikovala kao parcijalni rascep, jasno je da to mora imati relevantnost koja je duža od jedne izbrone kampanje (čak iako je ona trajala skoro dve godine). Zbog toga je važno da pogledamo da li se odluka o bojkotu može povezati sa drugim, već postojećim elementima partijske scene.

Drugim rečima, mogu li se naći neke druge pravilnosti? Pro- izbroni blok je nešto bliži pro-evropskim pozicijama, ili gledano s druge strane - naj snažnije bojkotne stranke Dveri i NS su na anti-evropskim ili evroskeptičnim pozicijama, kao i SSP. Ovde je reč o ideološkoj bliskosti/udaljenosti, ali i vezama koje postoje sa EU institucijama i akterima. Druga tendencija se može videti prema položaju stranke u odnosu na poredak, odnosno meru institucionalizacije u partijski sistem. Starije stranke i stranke sa institucionalnim iskustvom vrednuju prednosti ovakvog statusa, ali i imaju zavisnost od državnih finansija. Nove stranke, kao i one koje imaju alternativne izvore finansija, mogu da žrtvuju ovu privilegiju u želji da tako steknu naklonost birača i vode aktivnu kampanju protiv „profesionalnih političara“ čime se oslanjaju na već postojeći i snažan populistički narativ.

Ipak, ova linija nije skroz čista jer na izbore izlazi PSG (novi akter), dok delove SzS čine političari sa velikim institucionalnim iskustvom. Zbog toga je ovu drugu pravilnost lakše uočiti na nivou političke komunikacije/argumentacije, a manje kod realnih/objektivnih karakteristika aktera. Ipak, čini se da su, makar u očima jednog dela javnosti, stranke koje su za bojkot lakše uspele da odbace negativno nasleđe “Tadićevog režima” ili starih političara, nego one stranke i individualni akteri koji žele da izađu na izbore ili kritikuju kampanju za bojkot. Ipak, politička scena Srbije je toliko nestabilna i sklona naglim promenama da je skoro nemoguće procenjivati dalji razvoj situacije.

ZAKLJUČNE NAPOMENE

Ideja bojkota izbora i institucija je jedna od centralnih tema u srpskoj politici poslednje dve godine, a svakako najvažnija tema za opozicione stranke. Ova ideja dovela je do prekompozicije ionako složene političke scene, kao i do pojačavanja razlika između stranaka koje se nalaze na “sukobljenim” stranama. Ipak, razumevanje ove linije podele nije tako jednostavno, ni na formalnom nivou (ko je za, a ko protiv), a naročito na suštinskom nivou, odnosno pri pokušaju objašnjenja zašto i kako su se pozicionirale konkretne stranke.

Sama ideja bojkota se oslanja na postojeći osećaj nezadovoljstva političkom ponudom i nepoverenjem u političke institucije. Zbog toga se pitanje bojkota može povezati i sa ranijim kampanjama za bele listiće i sličnim aktivnostima koje su na scenu uveli nove aktere. To ojačava i značaj podele na stare i nove stranke, ali i upotrebu populističkog narativa. Konačno, pitanje bojkota se u određenoj meri može gledati i kroz dilemu građansko vs. političko/stranačko, što je česta dilema u srpskoj politici, naročito aktuelizovana tokom poslednjih protestnih talasa.

Korišćenje koncepta parcijalnih rascepa nam omogućava da analitički analiziramo novu liniju podele i da je povežemo sa postojećim rascepima i položajem stranaka u ideološkom prostoru. Snaga podele i intenzitet rasprave oko bojkota izbora pokazuju da tema ima potencijal da ostane deo političkih debata i nakon izbora. Ipak, sama linija podele nije dovoljno jasna i neprelazna, što donekle otežava analizu. Uprkos tome, uočavaju se neke blage tendencije – sve stranke koje se nalaze u međuprostoru između vlasti i opozicionih stranaka okupljenih u i oko Saveza za Srbiju izlaze na izbore; stranke bliže pro-evropskom polu su nešto bliže učešću na izborima; stare stranke i stranke koje imaju prisustvo u institucijama su pred većim izazovom jer u njihovom slučaju bojkot ima veće posledice. Izborni ciklus koji je pred nama će neke od ovih pitanja rasvetliti, a birači i apstinenti imaju priliku da svojom odlukom pokažu čija taktika im je bliža. Ipak, sasvim je moguć i scenario u kojem ni izborna ni bojkotna strana neće imati dovoljno argumenata da proglasi pobjedu, čime bi se analizirana linija podele ponovo i u istom obliku uspostavila kao važan deo untar-opozicionog takmičenja.

LITERATURA

- Bartolini, Stefano & Peter Mair (1990), *Identity, Competition, and Electoral Availability: The Stabilisation of the European Electorates 1885–1985*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Deegan-Krause (2007) New Dimensions of Political Cleavage, u Dalton, Klingemann (eds.), *The Oxford Handbook of Political Behaviour*, Oxford University Press, Oxford
- Deegan-Krause Kevin (2013) Full and Partial Cleavages, *The Handbook of Political Change in Eastern Europe*, Third Edition
- Obradović-Wochnik, Jelena i Wochnik, Alexander (2014) Invalid Ballots and the “Crisis of Representative Democracy”: Re-inventing Protest at the 2012 Serbian Elections. *East European Politics and Societies and Cultures*, Volume XX Number X Month 201X, str. 1-28.
- Orlović Slaviša (2017) Populistički izazov demokratiji, u Simendić, M. (ur.) *Demokratski otpori normalizaciji autoritarizma*. Beograd: Udruženje za političke nauke Srbije, Fakultet političkih nauka.
- Pudar Draško Gazela, Fiket Irena & Vasiljević Jelena (2020) Big dreams and small steps: comparative perspectives on the social movement struggle for democracy in Serbia and North Macedonia, *Southeast European and Black Sea Studies*, Volume 20, Issue 1.
- Sartori, Giovanni (2002), *Stranke i stranački sustavi*, Zagreb: Politička misao.
- Spasojević, Dušan (2019). Riding the wave of distrust and alienation – new parties in Serbia after 2008, *Politics in Central Europe* Vol. 15, No. 1, pp. 139-162.
- Spasojević, Dušan & Stojiljković, Zoran. (2020). *Između uverenja i interesa*. Fabrika knjiga. Beograd.
- Stojiljković Zoran & Spasojević Dušan (2016). Organizational Structures of Political Parties in Serbia in Katarzina Sobolewska-Myslik, Beata Kosowska-Gastol, Piotr Borowiec (eds.) *Organizational Structures of Political Parties in Central and Eastern European Countries*. Krakow: Jagiellonian University Press. (pp. 369-390).

Projekat „Dijalog o izborima 2020“ i objavljivanje ovog elektronskog biltena podržan je od strane Fondacije za otvoreno društvo, Srbija.

FONDACIJA ZA OTVORENO DRUŠTVO, SRBIJA
OPEN SOCIETY FOUNDATION, SERBIA

Sve ideje i stavovi koji su izneti u elektronskom biltenu su lični i profesionalni stavovi autora, a ne stavovi Univerzitet u Beogradu - Fakultet političkih nauka, niti Fondacije za otvoreno društvo Srbija.

FONDACIJA ZA OTVORENO DRUŠTVO, SRBIJA
OPEN SOCIETY FOUNDATION, SERBIA